

บทความวิจัย

นวนิยายฉายภาพชีวิต : วรรณกรรม “คำสอน” สมัยใหม่ Realistic Novels : Modern “Didactic” Literature

วรรณนะ หนูหมื่น*

นักศึกษาปริญญาตรีบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

Abstract

The purpose of this article is to examine realistic novels during 1977 - 2004 as new forms of “didactic” literary works. Nine novels are selected here : **Phuying Khonnan Chue Bunrot** (1981), **Pun Pit Thong** (1982), **Luam Salap Lai** (1982), **Wela Nai Khuat Kaew** (1985), **Thong Nua Kao** (1986), **Kert Tae Tom** (1992), **Kham Sithandorn** (1996), **Tai Ngao Tawan** (2000), and **Laplae Lai Mek** (2003). The distinct feature of these works is how the protagonists confront their problems and develop themselves from basic self-love while learning to differentiate right from wrong regarding questions beyond social rules. Some of them are determined to go on doing their duty at their best, even devoting themselves to others without thinking of their difficulties. Most of these characters have to fight against their own weaknesses and vulnerability, but they are still

* ผู้ร่วมวิจัยกลุ่มนวนิยาย ในโครงการวิจัยเรื่อง “โลกทัศน์และพลังทางสุนทรียะในวรรณกรรมไทย (2520 - 2547)” ซึ่ง รศ.ดร.ดวงมน จิตร์จำนงค์ เป็นหัวหน้าโครงการ โดยได้รับทุนเมธีวิจัยอาวุโส จากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

sensitive enough to have sympathy for others. An important thing for them is to face conflicts by themselves. A key component of their discovery of happiness is their development of the right virtues for particular problems or situations until they can rise above the wicked environmental forces.

Keywords : conflicts, new form of “didactic” works, realistic novels, virtues

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษานวนิยายฉายภาพชีวิตในแง่วรรณกรรม “คำสอน” ในรูปแบบใหม่ ในช่วงปี พ.ศ. 2520 - 2547 ที่คัดเลือกมา 9 เรื่องคือ **ผู้หญิงคนนั้นชื่อบุญรอด** (2524) **ปูนปิดทอง** (2525) **เลื่อมสลับลาย** (2525) **เวลาในขวดแก้ว** (2528) **ทองเนื้อเก้า** (2529) **เกิดแต่ตม** (2535) **ข้ามสีทันดร** (2539) **ใต้เงาตะวัน** (2543) และ **ลับแลลายเมฆ** (2546) นวนิยายดังกล่าวนี้มีจุดเด่นที่การต่อสู้ปัญหาและพัฒนาการของตัวเอกที่มีพื้นฐานจากความรักตัวเอง ขณะที่เรียนรู้ที่จะแยกแยะผิดชอบชั่วดีที่อยู่นอกเหนือกฎเกณฑ์ในสังคม ตัวละครบางตัวสามารถยืนหยัดด้วยการทำหน้าที่อย่างสุดความสามารถจนอุทิศตนเพื่อผู้อื่นโดยไม่หวั่นต่อความยากลำบาก โดยส่วนใหญ่ตัวละครเหล่านี้ต้องต่อสู้กับความอ่อนแอและความอ่อนไหวของตนเอง แต่ก็มีคุณละเอียดยกย่องที่จะเห็นอกเห็นใจผู้อื่น ที่สำคัญจำเป็นต้องหันหน้าเข้าเผชิญความขัดแย้งด้วยตนเอง ทั้งนี้การค้นพบความสุขได้ยังต้องประกอบด้วยการพัฒนาคุณธรรมให้เหมาะสมกับการแก้ปัญหาและสถานการณ์ จนสามารถอยู่เหนืออำนาจสิ่งแวดล้อมที่เลวร้าย

คำสำคัญ : ความขัดแย้ง คุณธรรม นวนิยายฉายภาพชีวิต วรรณกรรม “คำสอน” ในรูปแบบใหม่

ความนำ

นวนิยายเป็นรูปแบบการประพันธ์ ประเภทที่จัดได้ว่ามีความสัมพันธ์กับชีวิตและสังคมอย่างใกล้ชิดเคียงความจริง (realistic) จึงค่อย ๆ เข้ามาแทนที่นิยายกลอนหรือเรื่องประโลมโลก (romance) ซึ่งมีชื่อเรียกหลังสมัยสุนทรภู่ว่าเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ใน

ยุคแรก ๆ แม้เรียกว่า “เรื่องอ่านเล่น” แต่นักวรรณคดีก็เห็นคุณค่างานประเภทนี้ว่าต่างจากนิยายประโลมโลก ซึ่งเน้นความฝันหรืออุดมคติ ตรงที่มีการตีความหมายของชีวิต ดังอธิบายได้ว่าผู้แต่งมุ่งให้ความหมายที่ “ซ่อนอยู่ในชีวิตคน หนึ่งกับเหตุการณ์หมวดหนึ่ง [ซึ่ง]...มิได้เกี่ยวข้องกันตามบุญตามกรรม” โดยเน้นนิสัยใจคอของตัวละคร (ส่ง เทภาสิต, 2526 : 93) ความเห็นนี้แม้ยังไม่ควรตีความว่าเป็นเส้นแบ่งตายตัวของนวนิยายกับนิยาย แต่ก็บ่งชี้ว่าความเข้าใจต่อพฤติกรรมมนุษย์ของผู้แต่งก็เป็นตัวแปรสำคัญของคุณค่าทางความคิดในผลงาน นอกจากนี้การที่นวนิยายยังมีรอยต่อของพัฒนาการที่โยงได้กับเรื่องประโลมโลก ก็ยังเห็นได้ว่า นวนิยายจำนวนหนึ่งได้คงลักษณะประโลมใจด้วยการสร้างตัวละครและการผูกเรื่องที่ให้ความหวังต่อผู้ทำดี แต่การรับชมบางอย่างจากเรื่องประโลมโลกก็เป็นข้ออ่อนอย่างหนึ่งที่ทำให้งานเหล่านี้กลายเป็นวรรณคดีหลักหนึ่งด้วยการยึดสูตรสำเร็จ เช่น ความดีเลวอย่างชัดเจนของตัวเอกกับฝ่ายปฏิปักษ์ มีเพื่อสอนคติธรรมง่าย ๆ ว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว โดยไม่คำนึงถึงความซับซ้อนของความหมายของคำว่าดีชั่วในโลกสมัยใหม่

ถึงแม้มีการจัดกลุ่มนวนิยายเป็น 2 พวกอย่างหลวม ๆ คือนวนิยายที่เอาจริงเอาจัง (เรียกกันหลายชื่อ เช่น นวนิยายสร้างสรรค์ นวนิยายเพื่อชีวิต นวนิยายสังคม) และนวนิยายพาฝัน ในแต่ละพวกก็ยังมีความแตกต่าง เช่น มีนวนิยายที่ไม่หลักหนีความจริงของชีวิต แต่ก็ยังคงยืนยันจะแสดงความดีงามในอุดมคติคล้ายเรื่องประโลมโลกเพื่อให้อ่านดีแก่ผู้อ่าน โดยพยายามนำเสนออย่างสมเหตุสมผล

ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยจะศึกษานวนิยายประเภทที่เรียกว่านวนิยายฉายภาพชีวิต โดยปรับใช้การพิจารณาของ ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ (2520 : 100) เมื่อกล่าวถึงนวนิยายบางเรื่องของกฤษณา อโศกสินว่า “เป็นประเภทฉายภาพชีวิต...[คือ]...ไม่ทำให้ภาพในเรื่องงดงามกว่าชีวิตจริง พยายามแสดงให้เห็นทั้งด้านดีและด้านชั่ว และคน ๆ หนึ่งมักมีทั้งความดีความชั่วปะปนกันอยู่ โดยเฉพาะ ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับกามารมณ์” ลักษณะสำคัญดังกล่าวนี้สอดคล้องกับความเห็นของผู้แต่ง โดยเฉพาะปัญหาความรัก ความใคร่ในกฤษณา อโศกสินเห็นว่าเป็นส่วนหนึ่งของ “หลักวิชาของความเป็นคนที่ต้องเอามาตีแผ่” (“กฤษณา อโศกสิน คินสังเวียนน้ำหมึก ‘มนุษย์เป็นของตาย’”, 2543 : 14) โดยนัยนี้การแสดงความซับซ้อนในธรรมชาติมนุษย์ โดยไม่ปฏิเสธความจริงที่น่าละอาย จึงเป็นปัจจัยที่จะสร้างความเข้าใจต่อความจริงของชีวิต

หากคิดว่านวนิยายในลักษณะฉายภาพชีวิต มีจุดเด่นที่การให้ข้อคิดมาก่อน แล้วตั้งแต่ยุคแรก ๆ ของนวนิยาย ดังเรื่อง **ผู้ดี** ของดอกไม้สด คุณค่าของนวนิยายเรื่อง

นี้ก็ขึ้นอยู่กับลักษณะนิสัยของตัวละครที่กำกับพฤติกรรม นอกจากนี้การแทรก “คำสอน” เมื่อเทียบกับนวนิยายหลายเรื่องของดอกไม้สดที่แต่งก่อน เรื่อง **ผู้ดี** ก็ทำได้อย่างแยบยลและเกี่ยวพันกับเนื้อเรื่องมากขึ้น (ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, 2543 : 216) ในภาพรวมกล่าวได้ว่าตัวละครสตรีของดอกไม้สด “จัดเป็นตัวละครแบบสมจริง” ทั้งนี้มีความเห็นว่าด้วยชนบสนิยม “ผู้หญิงของ ‘ดอกไม้สด’ ไม่อาจดีได้อย่างปราศจากข้อบกพร่องเหมือนกับตัวละครผู้หญิงแบบเก่าอีกต่อไป แต่เราจะเห็นว่าข้อบกพร่องเหล่านั้นมักเป็นสิ่งที่พอให้อภัยและปรับปรุงแก้ไขได้” (วิมลมาศ ปลูกากุล, 2547 : 119-120)

สิ่งที่ควรพิจารณาคือนวนิยายลายภาพชีวิตในปัจจุบัน แม้ถูกจัดในพจนานวนิยายประชานิยมหรือถึงขนาดบางคนเรียกว่า งาน “น้ำเน่า” แต่ถ้าได้ศึกษาอย่างถี่ถ้วนอาจจะพบว่ามันแง่มุมที่ชวนคิด ทั้งในด้านธรรมชาติมนุษย์และการวิจารณ์บริบททางสังคม

งานเขียนประเภทนวนิยายกลุ่มลายภาพชีวิต แม้มีความเอาจริงเอาจังมากกว่านวนิยายรักแบบพาฝัน แต่ก็จัดว่าไม่ใช่เรื่องอ่านยากเนื่องจากมีจุดเด่นที่ความบันเทิง ในสมัยที่วัฒนธรรมการอ่านอ่อนแอ งานกลุ่มนี้ยังตีพิมพ์ในนิตยสารสำหรับสตรีหลายฉบับ และยังพิมพ์รวมเล่มอีกหลายครั้ง บทประพันธ์ที่ได้รับการประเมินค่าในระดับสูงและค่อนข้างสูง ในช่วงก่อนยุควรรณกรรมเพื่อชีวิต มีหลายเรื่อง เช่น **ปากามเทพ** ของกฤษณา อโศกสิน และ **จดหมายจากเมืองไทย** ของโบตัน¹

ตั้งแต่หลังสงครามเย็นหรือเข้าสู่โลกาภิวัตน์ ความวิตกว่าสังคมไทยพัฒนาเฉพาะเศรษฐกิจจนละเลยมิติทางจริยธรรม น่าจะกระตุ้นให้กฤษณา อโศกสิน โบตัน และนักเขียนจำนวนหนึ่งยังใส่ใจต่อการกิจที่จะนำเสนอความซับซ้อนของชีวิต ซึ่งเชื่อว่าจะให้ความรู้อันเอื้อต่อการแก้ปัญหาของบุคคลได้ โดยเฉพาะเมื่อต้องเผชิญความผันผวนทางวัฒนธรรม นวนิยายลายภาพชีวิตในช่วงปี พ.ศ. 2520 - 2547 ยังแสดงตัวตนภายในของมนุษย์ควบคู่กับปฏิสัมพันธ์ของบุคคลกับสังคม ให้เห็นว่า บริบททางสังคม ซึ่งกำหนดโลกทัศน์หรือวิถีคิด เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อบุคคลมากน้อยเพียงใด การกระทำของตัวละครอาจจะสร้างความตระหนักว่าสิ่งใดคือคุณค่าที่แท้จริง สิ่งใดคือความดีหรือความชั่วที่ยึดถือกันตามยุคสมัย ไปจนถึงอาจจะต้องตั้งคำถามต่อกฎเกณฑ์ที่ใช้ประเมินคุณค่าว่ามีความเป็นธรรมพอหรือไม่

¹ ดูการศึกษาใน ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, 2520 : 102-103, 105-108 และ 2539 : 91-100, 222-242

ความพยายามที่จะยืนยันความสำคัญของคุณธรรมในนวนิยายลายภาพชีวิตจะเป็นปัจจัยแห่งความสำเร็จเชิงวรรณศิลป์เพียงใดนั้น ไม่ได้อยู่ที่การเลือกเน้นคุณธรรมที่ควรมีในชีวิตปัจจุบันเท่านั้น แต่นำจะอยู่ที่ความสามารถที่จะสื่อสารว่าชีวิตที่มีปัญหาเป็นชีวิตที่บกพร่องหรือขาดแคลนคุณธรรมอย่างไร หากคำนึงถึงความสอดคล้องกับปัญหาในโลกแห่งความเป็นจริง เป็นสิ่งสมเหตุสมผลหรือไม่ที่บุคคลสามารถดำรงคุณธรรมไว้เป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวไม่ให้ล้าสู่ความผิดพลาด หรือในกรณีที่พลาดพลั้งไปแล้วยังสามารถแก้ไขปัญหาของตนได้ นวนิยายที่อาจจะจัดเป็นวรรณกรรม “คำสอน” ในสมัยใหม่จึงไม่ใช่งานหลักหนีชีวิต

ผู้วิจัยจะได้ศึกษานวนิยายที่เน้นการแสดงจุดอ่อน และคุณธรรมของมนุษย์ของนักเขียน 4 คน ที่พิมพ์รวมเล่มในช่วงปี พ.ศ. 2520 - 2547 จำนวน 9 เรื่องคือ 1) **ผู้หญิงคนนั้นชื่อบุญรอด** (2524) ของโบตัน 2) **ปูนปิดทอง** (2525) ของกฤษณา อโศกสิน 3) **เลื่อมสลับลาย** (2525) ของกฤษณา อโศกสิน 4) **เวลาในขวดแก้ว** (2528) ของประภัสสร เสวิกุล 5) **ทองเนื้อเก้า** (2529) ของโบตัน 6) **เกิดแต่ดม** (2535) ของโบตัน 7) **ข้ามสี่พันดริ** (2539) ของกฤษณา อโศกสิน 8) **ใต้เงาตะวัน** (2543) ของปิยะพร ศักดิ์เกษม และ 9) **ลับแลลายเมฆ** (2546) ของปิยะพร ศักดิ์เกษม

นวนิยายเหล่านี้จัดเป็นวรรณกรรม “คำสอน” ในรูปแบบใหม่ ในแง่ที่พยายามให้ความเข้าใจชีวิตทั้งอย่างเป็นและพึงเป็น โดยนำเสนอแนวคิดทางคุณธรรมในบริบทสังคมสมัยปัจจุบันผ่านการเผชิญปัญหาของตัวละคร ซึ่งเผยให้เห็นความขัดแย้งในธรรมชาติมนุษย์และการแก้ไขด้วยคุณธรรม

ผลการศึกษา

ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการศึกษาเป็น 2 ประเด็น คือ 1) ความขัดแย้งในธรรมชาติมนุษย์ จำแนกเป็น 1.1) ความบกพร่องทางอารมณ์ในวัยเด็กและวัยรุ่น 1.2) การเผชิญปัญหาทางอารมณ์ในวัยผู้ใหญ่ และ 1.3) พื้นนิสัยและความหนักหน่วงของปัญหา กับจะเสนอประเด็น 2) การแก้ไขด้วยคุณธรรม โดยพิจารณาตามความเด่นในแต่ละเรื่อง จำแนกเป็น 2.1) ความรัก 2.2) ความใฝ่ดี 2.3) ความเสียสละ และ 2.4) การเรียนรู้

1. ความขัดแย้งในธรรมชาติมนุษย์

ความขัดแย้งในธรรมชาติมนุษย์ที่ผู้แต่งทั้ง 4 คนเห็นพ้องกัน เป็นตัวตนในระดับลึกที่แม่ไม่สวยงาม ก็เป็นความจริงที่เรียนรู้และแก้ไขได้ ปัญหาอันนำมาสู่ความขัดแย้งส่วนหนึ่งเกิดขึ้นในสภาพชีวิตเมืองซึ่งมีการแก่งแย่งแข่งขัน และเป็นตัวแปรให้ปัจเจกบุคคลยิ่งรู้สึกโดดเดี่ยวมากขึ้น (วิทยากร เชียงกูล, 2527 : 130) ในยุคพัฒนาทางเศรษฐกิจ ความทุกข์ใจอาจจะบรรเทาลงได้ถ้ามีมิตรที่จริงใจและปรารถนาดีอย่างแท้จริง ในนวนิยายที่เน้นปัญหาครอบครัว จะเห็นว่าปัญหาของคนหลายวัย บางเรื่องแสดงความทุกข์ของเยาวชนที่ต้องรับผลกระทบจากความแตกแยกของพ่อแม่ ขณะที่พ่อแม่ก็มีปัญหาหลายระดับ ระดับความเหงาเศร้าที่หมกมุ่นกับความทุกข์ แปรไปตามวัย พันนิสัยและความหนักหน่วงของปัญหา กล่าวได้ว่าปฏิกิริยาทางอารมณ์ต่อสิ่งกระทบ ปรากฏทั้งในตัวละครวัยเด็ก หนุ่มสาว ผู้ใหญ่และปัจเจกวัย

1.1 ความบกพร่องทางอารมณ์ในวัยเด็กและวัยรุ่น

ผู้แต่งหลายคนผูกเรื่องให้เห็นว่าภูมิหลังในวัยเด็กเป็นประสบการณ์สำคัญทางอารมณ์ซึ่งส่งผลต่อพฤติกรรม ตัวละครที่เติบโตขึ้นมาโดยขาดความรักของพ่อหรือแม่ หรือทั้งพ่อและแม่ กลายเป็นคนเหงาเศร้าในส่วนลึกของจิตใจ ดังที่เห็นชัดที่สุดใน **ปูนปิดทอง**² สองเมืองและบาลีสั่งสมความเจ็บแค้นที่ถูกพ่อแม่ทอดทิ้งตั้งแต่เด็ก ถึงแม้ว่าพ่อแม่ของตัวเอกทั้งสองมีสถานะทางสังคมสูงและมีฐานะดี ก็เป็นคนเห็นแก่ตัว ความว้าเหว่ของสองเมืองและบาลีกับसरर्จที่ชายต่างมารดา มีมูลเหตุจากปัญหาครอบครัวคนชั้นสูงที่พ่อเจ้าชู้ จนแม่ทนไม่ได้ เลิกร้างไปมีสามีใหม่ จึงถูกส่งไปอยู่โรงเรียนประจำ พฤติกรรม “เสื่อผู้หญิง” ของสองเมืองจึงเป็นเพราะไม่เชื่อในความรัก ไม่ต่างกับบาลีที่มีความสัมพันธ์กับคู่ควงหลากหลาย แต่ไม่จริงจังกับใคร

ใน **ข้ามสีทันดร**³ ความไม่พอดีของความรัก การคาดหวัง และการแสดงออกอย่างขาด ๆ เกิน ๆ ต่อลูก คือที่มาของปัญหาครอบครัวคนชั้นกลาง ดังวลที่ต่อต้านพ่อ เพราะคับอกคับใจที่พ่อเข้มงวดเพื่อให้เขา “ดำรงวงศ์ตระกูล เทียมหน้า เทียมตาผู้อื่น” (42) ขณะที่เที่ยงวันรู้สึก “ตึงเครียด” ที่ถูกแม่ควบคุม (381) ทั้งคู่เริ่มเสพยาตั้งแต่อายุ 15 ปี เพื่อหนีภาวะกดดันจากครอบครัว ดวลเสพยาเพื่อต่อต้านอำนาจของพ่อ โดยมีความ “อยากลอง” เป็นแรงกระตุ้น ส่วนเที่ยงวันก็รู้สึกขัดแย้งกับ

² ในงานวิจัยนี้ใช้ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 9 พ.ศ. 2547

³ ในงานวิจัยนี้ใช้ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 4 พ.ศ. 2543

ความ “เข้มงวดเกินควร” ของแม่และไม่พอใจที่พ่ออ่อนแอ ขณะที่ดวลกับเที่ยงวันรู้สึกต่อต้าน ในส่วนลึก ต่างก็โหยหาความรักความเข้าใจจากผู้ให้กำเนิด

ปมด้อยของเด็กที่เติบโตขึ้นมาโดยไม่รู้จักพ่อแม่ในครอบครัวคนชั้นกลางระดับล่าง คือปัญหาของมิ่งโกมุทใน *เกิดแต่ตม*⁴ ซึ่งมีต่ายเลี้ยงดูตั้งแต่แบเบาะ ผู้ใหญ่ทั้งสองผิดหวังกับลูกสาว และเกรงว่าหลานจะเสียคนเหมือนแม่ที่ใจแตกแต่แรงรุ่ม จึงกำราบไว้ไม่ให้เหลิง ไม่ยอมให้เรียกอย่างนับญาติที่แท้จริง ทั้งคอยเตือนให้ระมัดระวังตัวในการคบคน โดยเฉพาะเมื่อต้องวิ่งเล่นฟออาหารที่แพลตฟอร์มมีผู้หญิงกลางคืนพักอยู่ ความลึกลับว่าเป็นลูกกำพร้า ท่ามกลางความเฉยชาของผู้ใหญ่ที่ไม่เข้าใจความรู้สึกของเด็ก ทำให้มิ่งโกมุทรู้สึกว่าเหวตั้งแต่อายุ 5-6 ขวบ แม้น้อยใจเมื่อถูกจับผิดและถูกหมายหัวว่าจะเสียคน มิ่งโกมุทก็ยื่นเงื่อนไขอย่างท้าทายตั้งแต่อายุ 6 ขวบ ว่าหาก “เรียนจบ” ตาจะต้อง “ยอมรับ” เธอในฐานะหลาน (51) การเดิมพันว่าถ้าเธอเรียนจบจะได้นับญาติตามสถานะที่แท้จริง แสดงว่ามิ่งโกมุทมั่นใจว่าเอาชนะการสบประมาทได้

ตัวละครที่รู้สึกใจสลายเมื่อรู้ความจริงว่าตนเป็นเด็กกำพร้าที่พ่อแม่ “ขอมาลีเลี้ยง” (39) คือพาไลใน *เลื่อมสลับลาย*⁵ การถูก “ญาติ” ซึ่งแย่งชิงคนรักกันคือโอกาสประจักษ์ด้วยความจริง ยังสาหัสน้อยกว่ารู้สึกได้ว่าตัวตนและชีวิตไม่มีความหมาย เมื่อรู้ว่าลูกพ่อแม่ที่แท้จริงทอดทิ้งกับรู้สึกต่ำต้อยและแปลกแยกกับพ่อแม่ที่เลี้ยงดูมา จึงหนีออกจากบ้านมาอยู่กับเพื่อนชายตั้งแต่อายุเพียง 15 ปี ต้องยึดอาชีพคู่นอน อาศัยการตอบสนองทางกามารมณ์บรรเทาความว้าเหว และประชดชีวิตที่ขาดความรักเรื่อยไป

ในครอบครัวขยายที่มีฐานะดี ก็มีเด็กบางคนที่รู้สึกว่าได้รับความรักไม่เท่ากันใน *ใต้เงาตะวัน*⁶ กรณีลูกชายคนเล็กของเกียรตินักธุรกิจเชื้อสายจีน ภายหลังที่แม่ถึงแก่กรรมเนื่องจากติดโรคไข้เลือดออกเมื่อพยาบาลเขา กรณีมีพฤติกรรมต่อต้านกฎระเบียบตั้งแต่อายุ 7 ขวบ เพื่อเรียกร้องความสนใจ ขณะที่เกียรตินเสียใจและโทษตัวเองว่าละเลยภรรยา แม้ไม่ได้โกรธและโทษลูกชาย เขาก็เอาแต่หมกมุ่นกับการงาน โดยลืมนึกว่ากรณีก็เสียใจที่แม่ตาย และยังต้องการความรักความเอาใจใส่ กรณีขาดแม่คอยเลี้ยงดูกล่อมเกล่า ซ้ำยังไม่ได้ใกล้ชิดพ่อ ความขัดแย้งระหว่างเกียรตินกับกรณีมีมูลเหตุ

⁴ ในงานวิจัยนี้ใช้ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2544

⁵ ในงานวิจัยนี้ใช้ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2540

⁶ ในงานวิจัยนี้ใช้ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 5 พ.ศ. 2547

จากการที่เกียรตินี้ไม่สามารถระงับความจนเฉียวต่อลูก ขณะที่ภรรยาก็ไม่ลดราวาศอกให้พอ แม้ทั้งสองมีความรักต่อกัน ก็เก็บงำความรู้สึกไว้

ประสบการณ์ที่เลวร้ายที่สุดของตัวเอกฝ่ายหญิงในนวนิยายอีกสองเรื่องคือการถูกข่มขืนในวัยเยาว์ นกนภางค์ใน **ลับแลลายเมฆ**⁷ ถูกย่ำย้อย่างเลวร้ายที่สุดในเวลาไล่เลี่ยกับการสูญเสียบิดา เธอถูกข่มขืนเมื่ออายุ 11-12 ปี จำต้องเห็นแม่ถูกคนที่เคยข่มขืนเธอทำร้ายจนเสียชีวิต ภายหลังที่ยังคนร้ายตาย เธอตกบันไดสลบไปพร้อมกับแท้งบุตร เมื่อฟื้นขึ้นมา เธอเก็บกดทุกสิ่งไว้ในจิตใจสำนึก เมื่อมีชีวิตคู่ “อาการกลัวความสัมพันธ์ทางเพศ” (283) ก็เผยออกมา จนกระทั่งได้รับการบำบัดทางจิตอย่างถูกวิธี

บุญรอดใน **ผู้หญิงคนนั้นชื่อบุญรอด**⁸ ถูกนายจ้างฉวยโอกาสล่วงละเมิดทางเพศ แม้ปัญหาดูเบาบางกว่าประสบการณ์ของนกนภางค์ ก็ยังเป็นบาดแผลในชีวิต ความพลัดพรัดในช่วงวัยรุ่นบกรวนจิตใจของเธออยู่บ้าง แต่บรรเทาลงได้ด้วยการค้นพบคุณค่าของตัวเองในด้านอื่น ๆ นอกเหนือจากพรหมจารี และได้พบคู่ครองที่ทำให้เกียรติอย่างจริงจัง การพัฒนาตนเองของบุญรอดเริ่มต้นที่หนีการกดขี่มาขอพึ่งพิงครูอรพิน และได้รับแรงหนุนจากทัศนคติของครู ให้รู้จักภูมิใจในศักดิ์ศรีของคนอย่างเท่าเทียมกัน

ท่ามกลางการเผชิญปัญหา ผู้อ่านจะเห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์เป็นตัวแปรสำคัญของความทุกข์ความสุขของตัวละคร หลังจากพ่อแม่แยกทางกันตั้งแต่ 2 ขวบ วันเฉลิมใน **ทองเนื้อเก้า**⁹ ไม่ค่อยรู้สึกอ้างว้างนัก เนื่องจากหนูน้อยได้รับความเมตตาจากหลวงตา พระภิกษุลุงของแม่ ซึ่งมีความสนิทสนมกับปู่ของเขา ขณะที่ล่ายองทำตัวเหลวไหล ไม่สนใจลูก ตีแม่เหล้า เล่นการพนันและมีลูกที่หาพ่อรับผิดชอบไม่ได้ จนเริ่มเข้าสู่วัยรุ่น ภรรยาหนีก็ติดอยู่กับวันเฉลิม ที่ต้องดูแลน้องอีก 4 คนกับแม่ขี้เมา สิ่งที่เขาเผชิญคือความกตัญญู กังวลและทุกข์ใจมากกว่าความว่าเหว

ในครอบครัวชนชั้นกลางซึ่งเป็นครอบครัวเดี่ยว ความเหงาเศร้าที่รู้สึกว่ามีพ่อแม่ไม่รัก เป็นสภาวะทางอารมณ์อันก่อความทุกข์ ซึ่งนับและหนึ่งใน **เวลาในขวดแก้ว**¹⁰

⁷ ในงานวิจัยนี้ใช้ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2548

⁸ ในงานวิจัยนี้ใช้ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2543

⁹ ในงานวิจัยนี้ใช้ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2544

¹⁰ ในงานวิจัยนี้ใช้ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 33 พ.ศ. 2547

ประสบในช่วงวัยรุ่น อีกทั้งต้องรองรับอารมณ์ของผู้ให้กำเนิด ซึ่งต่างก็มุ่งเอาชนะกัน และกล่าวโทษกัน แต่ไม่ใส่ใจต่อความรู้สึกของลูก นิตและหนิงไม่สามารถตั้งรับกับประสบการณ์ในวัยรุ่น ซึ่งมีความแตกต่างอย่างหน้ามือเป็นหลังมือกับวัยเยาว์ ความอ้างว้างของคู่พี่น้องขณะไม่สามารถเผชิญความจริงได้ ประกอบกับพื้นนิสัยอ่อนไหว เกือบจะสร้างความผิดพลาดรุนแรงยิ่งขึ้น หากปราศจากการโอบอุ้มด้วยไมตรีของ คนนอกครอบครัว

1.2 การเผชิญปัญหาทางอารมณ์ในวัยผู้ใหญ่

ในโครงเรื่องที่ขาดความรักในวัยเด็กและวัยรุ่น ส่งผลต่อวัยหนุ่มสาว ภูมิหลังของตัวเอกซึ่งเผยที่มาของพฤติกรรมอันเป็นปัญหา สามารถสร้างความเข้าใจต่อแก่นเรื่องได้ ดังเห็นได้ว่ากว่าที่สองเมืองและบาลีใน **ปูนปิดทอง** จะเรียนรู้ความหมายของความรักที่แท้จริง ก็ต้องผ่านการต่อสู้กับความขัดแย้งภายในของตน ที่สำคัญคือต้องตรวจสอบให้แน่ใจว่าคนที่ตกลงปลงใจกันเป็นคู่ชีวิตนั้น เป็นคนที่ตนรักและรักตนอย่างแท้จริง

ถึงแม้สองเมืองจะมีฐานะทางเศรษฐกิจและหน้าที่การงานอยู่ในระดับดี เป็นที่หมายปองของหญิงสาว ส่วนบาลีก็มีคู่หมายที่คิดจะปลงใจใช้ชีวิตร่วมกัน ทั้งคู่ต่างก็ยังไม่มีความสุขไม่ได้ สองเมืองพบว่าหญิงที่เข้ามาเสนอดังนั้น ไม่ได้รักและห่วงใยเขาด้วยใจจริง ส่วนความแตกร้างของบาลีกับอมร ก็เกิดขึ้นหลังจากที่บาลีรู้ว่าอมรต้องแบกรับภาระเลี้ยงดูแม่และน้องหลายคน โดยตนไม่อาจทนการแบ่งความรักเช่นนี้ได้ ซ้ำยังได้พบตัวตนที่แท้จริงของอมรที่เป็นคนโลภ และจิตใจคับแคบ

เมื่อลูกอมรแก่แค้นอย่างเจ็บแสบ บาลีก็ได้เรียนรู้ความผิดพลาดของตัวเองไปด้วย ทั้งสองเมืองและบาลีรู้ปัญหาของตนเองพร้อม ๆ กับรู้สึกเห็นอกเห็นใจกัน ความพยายามจะช่วยเยียวยาให้แกกันเป็นเหตุผลที่ตัดสินใจใช้ชีวิตร่วมกันก่อนแต่งงาน แต่ทั้งสองก็ยังเข้าใจการใช้ชีวิตเช่นนี้ต่างกัน แม้สองเมืองจะไม่ให้ความสำคัญกับกามารมณ์เป็นหลัก แต่ความเป็นชายทำให้เขาคิดว่าการแสดงออกทางกามารมณ์เป็นวิธีแสดงความรัก ส่วนบาลีที่ยังหวาดหวั่นต่อความล้มเหลวในชีวิตสมรสของพ่อแม่ ก็ไม่ยอมมีเพศสัมพันธ์กับสองเมือง เพราะห่วงใยว่าจะสร้าง “บาป” ให้ลูกที่จะต้องเกิดมาเป็นเด็กบ้านแตก ขาดความรักอย่างที่ตนเคยประสบ

ปมฝังใจของสกรรจ์ พี่ต่างแม่ของบาลี อีกทั้งความไม่รักดีของยามพลอดและเรื้องราม น้องต่างแม่ของสองเมือง มีมูลเหตุจากความโกรธแค้นที่ถูกพ่อแม่ทิ้งขว้างจนรู้สึกว่ตนไร้ความหมาย แม้สกรรจ์มีงานราชการมั่นคง ส่วนยามพลอดและเรื้องราม

สองเมืองก็อนุเคราะห์ให้งานทำ แต่ความว้าเหว่ที่พวกเขาต้องเผชิญแต่เล็กจนโต ก็ไม่สามารถบรรเทาได้ด้วยการทำงานหรือความเมตตาจากผู้อื่น สรรพหิความเหงาด้วยสุรา ขณะที่ยามปลอดไร้ยาเสพติด ส่วนเรื่องรามที่ขัดสน ก็เป็นคนหลอกลวงและคบคิดกับ ยามปลอดปล้นบ้านสองเมือง โดยไม่สำนึกคุณที่ชายที่ช่วยเหลือ (558)

ในส่วนคุณสายทองแม่ของสองเมือง ก็รู้ว่าว้าวกพร่องที่ไม่เหลียวแลลูก คิดแต่จะเอาชนะสามเฒ่าเข้าสู้ เมื่อคลายความหมกมุ่นกับปัญหาของตนและละทิ้งได้ เธอช่วยคลี่คลายความว้าวุ่นของสองเมืองด้วยความเข้าใจลูก เธอแน่ใจว่าบาปจะเป็นภรรยาแบบที่ “มี ‘จิตวิญญาณ’ ที่สอดคล้องต้องกัน [กับสองเมือง] อย่างลึกซึ้ง” (271) คุณสายทองได้สื่อความข้อนี้แก่สองเมือง จนเขาได้ตรวจสอบความรู้สึกตนเองและเข้าใจว่าชีวิตที่ผ่านประสบการณ์มาเหมือน “สมุดใช้แล้ว” อย่างบาปหรือคุณสายทองเอง ก็เป็นชีวิตที่มีค่าได้

ในบั้นปลายชีวิต คุณบุรียุ่รู้สึกหดหู่เมื่อประสบความทุกข์ทรมานของสภรรจ์ที่ติดเหล้าจนถึงแก่กรรมด้วยมะเร็ง ขณะที่ความสัมพันธ์กับภรรยาคนหลังสุดที่มีลูกเล็ก ๆ ด้วยกัน ก็ใกล้จะแตกร้าง ถึงกระนั้นคุณบุรียังโชคดีที่บาปพยายามเข้าใจความผิดพลาดของผู้ให้กำเนิด และมีใจเมตตาต่อต่างแม่ จึงช่วยแก้ไขข้อขัดแย้งของพ่อกับแม่เลี้ยง ส่วนสองเมืองรู้สึกสงสารคุณทวดที่เห็นพ่อทรุดโทรมด้วยวัยและความล้มเหลวในชีวิต ความเจ็บแค้นของคนรุ่นลูกจึงบรรเทาลงด้วยเมื่อยังมีเยื่อใยของความรักอยู่ในใจ

เห็นได้ว่า ปัญหาทางอารมณ์ของตัวเอกและตัวประกอบในเรื่องที่อภิปรายไปแล้ว เป็นส่วนสำคัญในโครงเรื่อง ความทุกข์สุขของตัวละครหลัก ๆ ที่มีความสัมพันธ์กัน ได้ก่อความขัดแย้งและการคลี่คลาย เช่นที่ความทุกข์ของลูกกระทบต่อพ่อแม่ให้สำนึกผิด ความทุกข์ของพ่อแม่ช่วยให้ลูกเห็นใจและให้อภัยไม่ผูกใจเจ็บ ใน **เลื่อมสลับลาย** คุณยอดและคุณไพบรีย พ่อแม่ของนครินทร์ และปิ่นปักษ์รู้สึกหมกมุ่นที่ลูกชายและลูกสาวทำให้ขายหน้า เมื่อนครินทร์ที่เพิ่งจบจากการศึกษาในต่างประเทศ ไปติดพันพาไลหญิงซึ่งเคยเป็นนางบำเรอชายมากหน้าหลายตา ในเวลาใกล้เคียงกับที่ปิ่นปักษ์น้องสาวซึ่งแม่ได้เข้าพิธีสมรสกับชายฐานะดีอย่างสมเกียรติ ก็ยังล้มเหลวในชีวิตคู่ ซ้ำยังยอมเป็นภรรยาลับของชายที่พึงใจ ทั้งสองกรณีนี้ ในที่สุดค่อย ๆ เปลี่ยนความคิดของพ่อแม่จากที่ยึดบรรทัดฐานความถูกต้องตามประเพณี มาเป็นทำใจยอมรับได้

พาไลและปิ่นปักษ์ ถึงแม้อยู่ในสถานะทางสังคมที่ต่างกันมาก ก็มีประสบการณ์ที่ทำให้รู้สึกว้าด้อยค่าคล้ายกัน ปิ่นปักษ์ได้พบหลังแต่งงานว่าศกเป็นคนหลงตัวเอง เปื่อ

ง่ายและไม่ใช้คู่ชีวิตที่จะร่วมทุกข์ร่วมสุข เมื่อชีวิตสมรสล้มเหลว ปีนปึก “หมดศรัทธา” ต่อการแต่งงาน (506) ปฏิเสธกฎเกณฑ์ของสังคม ขณะที่พาโลมมีความสัมพันธ์กับผู้ชายหลากหลาย เพราะต้องเลี้ยงตัวให้อยู่รอดในเมื่อต้องการศึกษา เมื่อพบนครินทร์ซึ่งรักและจริงใจต่อเธอ พาโลยังมีปัญหาที่ต้องแก้ไขอีกหลายอย่าง นอกจากความเดือดร้อนตัวของพ่อแม่นครินทร์ เธอยังดิ้นรนหางานทำเพื่อไม่ต้องดูแลตัวเอง พร้อมกับที่รอการตัดสินใจของนครินทร์ที่จะใช้ชีวิตด้วยกัน โดยเธอต้องปลุกปลอบตัวเองให้อดทนและมีความหวัง

ใน เวลาในขวดแก้ว การที่พ่อของนัตและหนิงมีชีวิตผกผัน เปลี่ยนงานบ่อย ไม่ค่อยมีเวลาให้ครอบครัวและกลับบ้านไม่เป็นเวลาอยู่เสมอ ทำให้แม่ต้องว่าห่วยยิ่งเมื่อรู้ว่าพ่อมีผู้หญิงอื่น แม่ก็ยังเกรี้ยวกราดอย่างไรเหตุผล สำหรับนัต แม่เขารู้ดีว่าตนกับน้อง “เติบโตมาด้วยความขัดแย้งของคนทั้งคู่” แต่นัตก็เข้าใจว่าในส่วนลึกของแม่มียังคง “ปรารถนาความรักใคร่ที่ดีจากผู้ชายที่เคยรักและอยู่ร่วมกันมา” (15) อย่างไรก็ตาม การไม่พยายามเข้าใจกันแต่คิดจะเอาชนะกันเท่านั้น ทำให้ความขัดแย้งยิ่งรุนแรงขึ้น พ่อมีข้ออ้างว่าแม่ไม่ยอมเข้าใจจึงมีผู้หญิงคนใหม่ ส่วนแม่มก็มีแต่ความก้าวร้าว การเลือกของพ่อไม่อาจจะฟังดูสมเหตุสมผลหรือไม่ แต่ก็เป็นการทำเพื่อตัวเองมากกว่าลูก แม่นัตและหนิงมีโอกาสได้ใกล้ชิดแม่มากกว่าพ่อ แต่ความฉุนเฉียวเกรี้ยวกราดของแม่ผู้ขาดความมั่นคงทางจิตใจ เอาแต่หมกมุ่นกับความทุกข์ของตนเอง ก็ทำให้ลูก ๆ ขาดความอบอุ่นและไร้ที่พึ่ง

ปัญหาทางอารมณ์ของลำยองใน ทองเนื้อเก้า เป็นส่วนประกอบสำคัญของโครงเรื่องที่ก่อปัญหาให้แก้ววันเฉลิม นิสัยทะเยอทะยาน แต่เกียจคร้าน มักง่าย ประกอบกับการยั่วของแม่ที่เชื่อคำทำนายตามวิถีชาวบ้าน ผลักดันให้เธอดิ้นรนยกระดับสถานะอย่างเพื่อฝัน แม้มีสามีใหม่เป็นเจ้าของโรงงาน ก็อยู่ในฐานะภรรยาน้อยที่สามีหวังว่าจะได้ลูกชาย ลำยองคลอดลูกชายที่ไม่แข็งแรงนักเพราะดื่มเหล้าขณะตั้งครรภ์ เสียกวงจึงพาลูกชายไปเลี้ยงเอง โดยยอมเสียเงินให้ลำยองสามหมื่นตามที่เรียกร้อง (181) พร้อมยกบ้านไม้สักให้ แต่ลำยองก็ยังไม่คิดจะพึ่งพาตนเอง มุ่งหาสามีใหม่ที่เป็น “เทพบุตร” ตามคำทำนาย ประกอบกับติดสุราและมักมากในกามารมณ์ จึงมีลูกอีก 4 คนที่หาพ่อไม่ได้ ลำยองตกต่ำถึงขั้นเสียชีวิตด้วยโรคพิษสุราเรื้อรังและซิฟิลิสขึ้นสมอง ทั้งนี้เธอยังเห็นแก่ตัวอย่างร้ายกาจ โดยขาดสำนึกของความเป็นแม่ เรียกร้องหาหมิ่นบาทเป็นค่าเลี้ยงดูวันเฉลิม เมื่อสันต์ขอลูกไปอยู่ด้วย แต่เขาไม่มีให้ ลำยองจึงเอาวันเฉลิมไว้เลี้ยงน้อง ดูแลบ้าน ส่วนตนเองก็ไปมั่วเมากับบอบายมุช

กฤษฎา โอศกสินใช้เนื้อที่กว่าครึ่งเรื่องใน **ข้ามสี่พันดั่ง** นำเสนอมุมมองภายในแสดงความขัดแย้งของเที่ยงวัน ภายหลังที่ผ่านเวลาเสพและเลิกช้า ๆ กันยาวนานถึง 10 ปี เที่ยงวันก็ยังเผชิญปัญหาทางอารมณ์ในการปรับตัวเข้าสู่สังคม หวันไหวเมื่อถูกจ้องจับผิดและรู้สึกเป็นปมด้อยที่เคยติดยาระงับได้ด้วยสติ ซึ่งกำกับด้วยคำแนะนำของนักจิตวิทยา บังคับที่ทำให้เที่ยงวันระงับความแปรปรวนทางอารมณ์ได้ก็คือ แรงเสริมจากรักของแม่ที่คอยประคับประคอง และที่สำคัญคือความพึงใจต่อเดือนสิบ ส่วนปัญหาความสัมพันธ์ของคู่พ่อลูก ดำเนินกับดวล มีสาเหตุสำคัญคืออารมณ์ของทั้งคู่ที่มีศูนย์กลางอยู่ที่ตัวเอง ดังดำเนินที่ระบายนความฉุนเฉียวใส่ลูกชาย เพราะโกรธเคืองที่ดวลทำให้ผิดหวัง แต่ยิ่งบีบบังคับก็เหมือนยิ่งผลักดัน เห็นชัดว่าการตัดสินใจด้วยตนเองของดวลมาจากความประจักษ์ในรักของพ่อ ไม่ใช่เพราะเกรงกลัว

นภณภางค์ใน **ลับแลลายเมฆ** โหยหา “แหล่งพักพิงอันปลอดภัย” เมื่อถูกดูแสดงความโกรธเคืองที่เธอปฏิเสธความสัมพันธ์อันสามิภรรยาเมื่อแรกแต่งงาน (236) ขณะเริ่มแน่ใจว่าฝันร้ายที่คอยรบกวนเป็นประสบการณ์จริงในอดีต เธอก็เข้าใจความรู้สึกของกฤตที่ให้ความสำคัญกับความเพียบพร้อมสมบูรณ์ ความเสียใจของนภณภางค์ที่สามิผลหนี้ ยิ่งน้อยกว่าที่ “รู้สึกว่าตนเองไร้ค่า ตำด้อย ราวกับไม่ใช่มนุษย์” ถึงขั้นคิดว่าต้อง “ชะล้างความแปดเปื้อน สกปรก” (242) ที่เคยถูกข่มขืนด้วยการเดินลงทะเลฆ่าตัวตาย เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นก่อนหมอมันตาเข้ามาช่วยชีวิตเธอ โนม้นำให้คิดถึงความมีค่าของชีวิต แล้วนำเธอไปสัมผัสประสบการณ์ใหม่ด้วยการช่วยทำงานในโรงพยาบาล จนมีโอกาสรับรู้ความทุกข์ของผู้หญิงอื่น

ตัวละครที่ผู้เล่าเรียกว่าแป๊ะและซิมใน **เกิดแต่ดม** ผิดหวังกับลูกทั้งสามคน จึงเข้มงวดกับมิ่งโกมุทซึ่งเป็นหลาน เพราะเกรงว่าจะทำตัวเลื้อมเลี้ยวให้ขายหน้าอีก แป๊ะเข้าใจยิ่งขึ้นเมื่อพบว่า มานิตลูกชายคนโต แม้มีหน้าที่การงานการศึกษาในระดับสูงที่แท้ก็ใจดำและเห็นแก่ตัว ขณะที่มารุตลูกชายคนรองซึ่งเคยติดยาเสพติด ออกจากบ้านไปในช่วงวัยรุ่น กลับใส่ใจดูแลพ่อแม่ ส่วนมาลีซึ่งเคยหนีตามผู้ชายและยังไม่กล้าเข้าบ้าน ก็ดิ้นรนหางานทำไม่รบกวนพ่อแม่ ภายหลังเมื่อกลับเข้ามายังรับผิดชอบส่งเสียมิ่งโกมุทด้วยตนเอง ขณะที่มิ่งโกมุทก็สำนึกคุณตายาย มุมานะเรียนแพทย์จนสำเร็จ

1.3 พันนิสัยและความหนักหน่วงของปัญหา

สังเกตได้จากการศึกษาในหัวข้อที่ผ่านมาว่า ปัญหาและการแก้ปัญหาอันเนื่องมาจากความขัดแย้งภายในของตัวละคร มีตัวแปรสำคัญอย่างหนึ่งคือลักษณะนิสัย ในหัวข้อนี้จะพิจารณาเป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มที่มีลักษณะนิสัยอ่อนแอ กับกลุ่มที่มีลักษณะ

นิสัยเข้มแข็ง

1.3.1 กลุ่มลักษณะนิสัยอ่อนแอ

เมื่อเปรียบเทียบกับกับตัวเอง ตัวละครรุ่นพ่อแม่ใน **ปูนปิดทอง** มีลักษณะนิสัยอ่อนแอเป็นส่วนใหญ่ ดังเห็นได้ว่าคุณทวี คุณสายทองและคุณบุรี อีกทั้งแม่ของบาลี ทุกคนมีลักษณะร่วมกัน คือยึดถือการสนองความต้องการของตนเป็นใหญ่ กล่าวได้ว่าความอ่อนแอของตัวละครเช่นนี้คือความอ่อนแอที่ผสมกับความเห็นแก่ตัว ซึ่งบั่นทอนความรักและความสำนึกในหน้าที่ ผู้แต่งถึงแม้แสดงผลกระทบที่เลวร้ายต่อชีวิตรุ่นลูกของคนเหล่านี้ ก็แฝงความรู้สึกว่าคนเหล่านี้เป็นคนที่น่าสงสารด้วย

ความเจ็บช้ำคั่นเคืองพ่อแม่ เมื่อผนวกกับทิว ทำให้ตัวละครรุ่นลูก ประชดชีวิตด้วยการทำตัวตกต่ำ ดังการติดเหล้าของสกรรจ์ การติดยาเสพติดของ ยามปลอด การฉ้อโกงหลอกลวงของเรืองราม ซึ่งบ่งชี้ว่านอกจากพวกเขาไม่มีหลักยึดถือทางจริยธรรม การขาดผู้ชี้แนะและไว้ที่พึ่ง ก็เป็นมูลเหตุของหายนะในชีวิต แสดงว่าความเลวร้ายในชีวิตลูกประจักษ์ความบกพร่องของบุพการีด้วย

แม้มีพ่อแม่ผู้ซื่อสัตย์ในวัยเยาว์ นัตและหนิงใน **เวลาในขวดแก้ว** ก็ประสบปัญหาเมื่อเข้าสู่วัยรุ่นเพราะครอบครัวแตกแยก การทะเลาะกันด้วยทิวและความถือดีของพ่อแม่ ที่มุ่งเอาชนะกันโดยไม่คำนึงถึงความรู้สึกของลูก ฟ้องความอ่อนแอของผู้ให้กำเนิดที่ไม่ยอมอดกลั้นอดทนต่อสภาวะที่ไม่ได้ตั้งใจ พ่อที่แยกไปอยู่กับภรรยาใหม่ ก็เห็นแก่ตัวไม่น้อยกว่าแม่ที่อาศัยลูกเป็นที่ระบายอารมณ์ขุ่นเคือง เมื่อขาดความรักจากพ่อแม่ ทั้งพี่ชายก็หมกมุ่นกับตัวเอง หนิงก็ขาดเชยความว่าเหวด้วยความรักฉุนชู้สาว ทั้ง ๆ ที่ตนขาดประสบการณ์และอ่อนต่อโลก

ลำยองแม่ของวันเฉลิม ใน **ทองเนื้อเก้า** เป็นหญิงที่อ่อนแอทางจริยธรรม เพราะทะเลาะทะเลาะกัน แต่เกียจคร้าน หมกมุ่นกับการยกสถานะของตน โดยใช้เสน่ห์ทางเพศผูกมัดชายที่ร่ำรวย เมื่อขาดลำนึกของความเป็นแม่ ความเห็นแก่ตัวที่มีอยู่แล้ว เสริมด้วยความลุ่มหลงมัวเมาจนขาดสติ ก็ทำลายความรักความเมตตาต่อลูกเสียสิ้น ความโลภของลำยองเป็นจุดเด่นที่ผู้แต่งจงใจเน้นเพื่อขีดชูการเสียสละของวันเฉลิม

ใน **ข้ามสี่พันคร** มูลเหตุของการติดยาเสพติดของดวงล นอกจากความอยากลองในช่วงวัยรุ่น ก็คือทิวของตัวเขากับนายดำเกิง ยิ่งพ่อลูกขัดแย้ง ก็ยิ่งไม่ยอมทำความเข้าใจกัน คิดแต่จะเอาชนะและตอบโต้กันเท่านั้น โดยความถือดีของนายดำเกิงว่ามีอำนาจเหนือกว่าในฐานะพ่อ ที่แท้เป็นความอ่อนแอที่สะกดกันไม่ให้แสดงความรักต่อควลงอย่างเปิดเผย ขณะที่นางสาวกซึ่งเป็นแม่ ก็อ่อนแอที่ตามใจให้ท้ายดวงลจนลูกเสียคน

พื้นนิสัยที่หลงง่ายเป็นจุดติดกับภาพลักษณ์ที่ตรงตามของกานต์ ซึ่งจัดเป็นตัวละครฝ่ายปฏิบัติภายใน **ใต้เงาตะวัน** สิ่งที่เขาภาคภูมิใจคือสถานะของคนดี ที่ประสบความสำเร็จตามกรอบค่านิยมของสังคม ความสำเร็จเหล่านี้ให้ความสุขแก่เขาจนไม่อาจปล่อยให้มันพังทลายไป แต่การพนันที่เขาหมกมุ่นมาตั้งแต่วัยรุ่น ก็เป็นเหตุให้กานต์ถดถอยจนกลายเป็นอาชญากร พื้นนิสัยที่เป็นผลร้ายต่อชีวิตของเขาอีกอย่างหนึ่งคือความขลาด กานต์ไม่กล้ารับผิดในกรณีใด ๆ แม้ปัญหาขยายใหญ่โตขึ้นก็ใช้วิธีฆ่าคนเพื่อปกปิดความจริง ถึงแม้คนที่เขาฆ่าคือรายผู้ดูแลระดับประครองเขามาตลอด เขาเลือกกระทำทั้ง ๆ ที่ผู้ต้องทนทุกข์ก็คือปาริณาบุตรสาวของฉาย หญิงที่ตนรักและรักตน ความรู้สึกเสียใจที่มีอยู่บ้างไม่พอที่จะทำให้เขายอมรับผิด เพราะเกรงการทำลายภาพลักษณ์อันงดงาม กล่าวได้ว่ากานต์รักแต่ตัวเองและรักอย่างผิดพลาด

1.3.2 กลุ่มลักษณะนิสัยเข้มแข็ง

ในนวนิยายที่เลือกมาศึกษา สิ่งที่ตั้งใจดูอย่างหนึ่งในแง่ลักษณะนิสัยของตัวละครคือความซับซ้อนทางอารมณ์ ตัวละครที่จัดอยู่ในกลุ่มลักษณะนิสัยเข้มแข็งจัดเป็นตัวละครหลายมิติ (round character) คือมันจะมีทั้งความอ่อนไหวและความเข้มแข็ง ซึ่งสร้างขึ้นด้วยความใฝ่ดีประกอบกับความมีสติเตือนตัวเองได้อย่างเหมาะสม จึงเห็นได้ว่าลักษณะนิสัยที่เข้มแข็งเป็นผลจากการต่อสู้กับตัวเองอย่างไม่ยอมพ่ายแพ้ปัญหา

ดังกล่าวแล้วว่า สาเหตุส่วนหนึ่งที่ทำให้เที่ยงวันหันไปหายาเสพติด คือความไม่พอใจในส่วนลึกที่พ่อขาดความเป็นผู้นำจนมีอำนาจเหนือกว่า แม่แม่รักเขามาก แต่ก็เข้มงวดเกินควรกระทั่งเที่ยงวันถึงเครียดและกดดัน ลักษณะนิสัยเด่นของเที่ยงวันที่เป็นปัจจัยให้เขาล้มเหลว แต่ก็ทำให้กอบกู้ตนเองได้ คือความอ่อนไหวทางอารมณ์ ขณะที่ความรักแม้ก็เป็นส่วนสำคัญไม่น้อยกว่าความรักตัวเอง ที่ทำให้เที่ยงวันพยายามเอาชนะตัวเองให้ได้ก่อน ความอ่อนไหวของเที่ยงวันส่งผลต่อความละเอียดอ่อน เมื่อรู้สึกความเจ็บปวดและรู้ว่าอารมณ์ของตนเป็นดัง “สัตว์ดุที่แสนพยศ” ก็รู้ด้วยว่าต้องเผชิญความจริง (19)

ตัวละครรุ่นลูกใน **ขุนปิดทอง** ที่เป็นตัวเอกคือ สองเมืองและบาลี แม้ได้รับผลกระทบจากความเห็นแก่ตัวของพ่อแม่ ก็สามารถพัฒนาตนเองจนแก้ปัญหาของตน และผุดผ่องไปยังการแก้ปัญหาและให้ความสุขแก่พ่อแม่ได้ในที่สุด การแก้ไขสภาวะความทุกข์มาเป็นความสุข ปรากฏอย่างสมเหตุสมผล เพราะสองเมืองและบาลีมีพื้นนิสัยใฝ่ดีจึงแปรความปวดร้าว โดดเดี่ยวในฐานะเด็กบ้านแตกมาเป็นแรงผลักดันให้

ดิฉันрынหยัดด้วยตนเอง ทั้งนี้สองเมืองและบาลียังสามารถปลดปล่อยตนเองออกจากความเจ็บแค้นอย่างฝังใจต่อพ่อแม่ได้ด้วยการละทิ้ง โดยเฉพาะเมื่อมีประสบการณ์ความรักอย่างแท้จริง ความรักซึ่งค้นพบด้วยตนเองจึงบรรเทาความคับข้องขุนเคืองได้ และพยายามทำความเข้าใจความทุกข์และที่มาของความอับเฉาในชีวิตของพ่อแม่ การเรียนรู้ของบาลีเริ่มขึ้นภายหลังที่มีความรักและพบปัญหาในขณะสานความสัมพันธ์ ส่วนสองเมืองให้ภัยแม่ภายหลังที่ซาบซึ้งในความรักความห่วงใยของคุณสายทอง ที่ช่วยคลี่คลายความสับสนวุ่นของความรู้สึกของคนที่มาต่อบาลี และได้ประจักษ์ว่าคุณสายทองรู้จักเขาอย่างลึกซึ้งที่สุด ความตระหนักในคุณค่าของความรัก กระตุ้นให้สองเมืองและบาลีรู้ตระหนักในค่าความรับผิดชอบในฐานะพ่อแม่ เมื่อคิดจะสร้างครอบครัวของตนให้ยั่งยืน

ความบกพร่องของพ่อแม่ที่เป็นแรงกระตุ้นในทางบวก เห็นได้ในกรณีของตัวละครที่เข้มแข็งพอ และมีความสำนึกต่อหน้าที่รับผิดชอบในครอบครัว สามารถนำตนพ้นจากปัญหาด้วยความสำนึกในคุณค่าของตน ดังบุญรอดใน **ผู้หญิงคนนั้นชื่อบุญรอด** มีจุดเด่นที่ความตระหนักที่จะเอาชนะความด้อยโอกาสด้วยการสร้างโอกาส บุญรอดยังได้แย่งคำนิยมเดิม ด้วยความเชื่อมั่นในความคิดของตนเอง เธอยังไม่หวั่นไหวกับข้อจำกัดของชีวิต กลับคิดว่าเป็นแรงผลักดันให้ยิ่งอดทน ไม่ย่อท้อต่อปัญหา เธอเล็งเห็นว่าคนที่มີคุณค่าต้องพึ่งตัวเองได้ และต้องดำรงอยู่อย่างมีคุณค่าต่อผู้อื่น ความสำนึกดังกล่าวชดเชยความพลาดพลั้งที่เคยถูกล่วงเกิน บุญรอดเข้มแข็งขึ้นเพราะภูมิใจที่หาเลี้ยงตนเองและสงเสียมแม่กับน้อง ๆ ได้

สิ่งที่ควรพิจารณาก็คือ บุญรอดแต่งงานกับชาวตะวันตกในยุคฐานทัพอเมริกัน แต่ไม่ยอมเป็นเมียเช่าแลกกับเงินทองและความสะดวกสบายชั่วคราว เพราะหยิ่งในศักดิ์ศรี โดยหักห้ามใจไม่ปล่อยตัวให้โรเบิร์ตก่อนแต่งงานทั้งที่ผูกพันกันด้วยความรัก บุญรอดยังรู้จักคิดการณ์ไกลแม้ไม่ได้มีการศึกษาสูง ก็วางแผน “สร้างคน” ด้วยความคิดว่าต้อง “ให้วิชาไว้ทำมาหากินช่วยตัวเอง” (242) เธอจึงส่งเสริมน้องชายให้มวีวิชาชีพเลี้ยงตัว โดยให้บุญลินฝึกงานช่างกลึง ส่วนบุญทำก็เรียนรู้การทำอาหารและขนมกับเธอ ความสำเร็จในการสร้างโรงกลึงให้เป็นธุรกิจของครอบครัวตามเป้าหมายของตนเอง ยืนยันความแน่วแน่ต่อการยึดมั่นในหลักการของชีวิต

ถึงแม้วันเฉลิมใน **ทองเนื้อเก้า** มีอารมณ์อ่อนไหว แต่มีสติรู้จักควบคุมตัวเอง เมื่อผนวกกับความรักความผูกพันอย่างแท้จริง ก็สามารถเอาชนะความทุกข์ ในช่วงที่ล้าของไกล้จะถึงจุดจบ วันเฉลิมยังเสียสละความสำเร็จของชีวิตที่จะได้จากการ

ศึกษา ลาลิกขามาดูแลแม่และหาเลี้ยงน้องตั้งแต่อายุยังไม่ถึง 15 ปี โดยไม่ข้องเกี่ยวกับอบายมุข การผจญความทุกข์ยากและความเจ็บปวดในชีวิตตั้งแต่เด็กจนโตประกอบกับที่ได้บวชเรียน หล่อหลอมให้วันเฉลิมมีปัญญา เข้าใจธรรมชาติมนุษย์และมองปัญหาชีวิตอย่างรู้เท่าทัน

นิสัยพระนางและเอาชนะของมิ่งโกมุทใน **เกิดแต่ตม** เป็นลีลันที่ปะทะเข้ากับความท่างเหินในความสัมพันธ์กับตายาย ที่ไม่ยอมแสดงความรักให้เธอสัมผัสได้ แม้ว่าเหวและเจ็บปวดกับปมด้อยที่เป็นลูกกำพร้า มิ่งโกมุทก็ไม่ยอมแพ้ต่อชะตาของตน โดยแปรความต่ำต้อยในชีวิตเป็นแรงผลักดันให้เอาชนะข้อจำกัดหรือการสบประมาท ความมุ่งมั่น มุมานะในวัยไม่ถึง 10 ขวบ นอกจากชีวิตภาวะของมิ่งโกมุทที่ก่อตัวตั้งแต่เด็ก ก็แสดงให้เห็นความเข้มแข็งของจิตใจที่ยึดมั่นในหลักการของชีวิตความสำเร็จทางการศึกษาที่เป็นแพทย์ได้ตามเป้าหมาย คือเครื่องหมายแสดงความแข็งแกร่งของจิตใจมิ่งโกมุท ที่แน่วแน่ในการกำหนดแนวทางชีวิต โดยไม่ยอมจำนนต่อโชคชะตาและไม่เอาแต่รอคอยการเกื้อหนุนจากปัจจัยภายนอก

ในขณะที่ปะทะกับความเด็ดฉันทรงแรงของสังคม ประกอบกับที่สำนึกในความตกต่ำที่ต้องพลีกายเลี้ยงตัว พาไล ใน **เลื่อมสลับลาย** ก็ถูกคิดได้ โดยเฉพาะเมื่อมีพื้นนิสัยชอบเอาชนะ ไม่ยอมแพ้ต่อชะตาที่เป็นลูกไม่มีพ่อไม่มีแม่ เธอจึงดิ้นรนหางานทำ สร้างคุณค่าให้ตนเอง ปัจจัยเกื้อหนุนในการกลับตัวของพาไล ไม่ได้มีเพียงความใฝ่ดีในกมลสันดาน มิตรภาพและความเมตตาของคนรอบข้างและเพื่อนสนิทที่เป็นแรงเสริมสำคัญ ความยากลำบากของการปรับวิถีชีวิตตนเองเป็นบททดสอบความเข้มแข็งของพาไล นอกจากเธอต้องเจ็บปวดที่ถูกพ่อแม่ของนครินทร์เหยียดหยาม พาไลก็ยังอึดอัดกับสภาพผิดเคืองในชีวิตใหม่ และต้องเหน็ดเหนื่อย ดิ้นรนทำงานเพื่อลบล้างคำดูถูกของสังคม ซึ่งยังไม่สำคัญเท่ากับที่ได้ภูมิใจในตนเอง ความเข้มแข็งของพาไลที่น่าชื่นชมที่สุดคือการพยายามยึดมั่นในหลักการของชีวิตที่เลือกแล้ว แม้หวั่นเกรงว่าความสัมพันธ์กับนครินทร์อาจจะไม่ยั่งยืน เธอก็ยังปลุกปลอบตัวเองและอดทนดำเนินชีวิตตามทาง “ผู้หญิงดี” ให้ตลอดรอดฝั่ง

ปิ่นปัก น้องสาวของนครินทร์ เป็นคนพระนางในตนเอง จนอาจจะถึงขั้นประมาทต่อชีวิต ถึงแม้สังเกตได้บ้างว่าศกเป็นชายที่หลงตัวเอง และจะเอาอะไรต้องได้ ก็ไม่คิดว่าตนจะล้มเหลวในชีวิตสมรส ปิ่นปักจึงคลายความยึดมั่นในจารีตและเปลือกนอกตามค่านิยม จนขัดแย้งกับพ่อแม่ เมื่อโยกกับแก่นเรื่องที่ต่อต้านความคิดตายตัวทางศีลธรรม ปัญหาของปิ่นปักเป็นส่วนประกอบที่ใช้เทียบเคียงกับปัญหาของ

พาลและนครินทร์ และเรียกร้องความเห็นใจแก่คนรุ่นใหม่ที่มีปัญหา ให้เห็นว่าไม่สามารถใช้ไม่วัตถุทางศีลธรรมทาปได้เสมอไป ผู้แต่งยังแฝงการวิจารณ์ค่านิยมความยึดมั่นในความสำเร็จตามบรรทัดฐานอย่างผิวเผินไว้อย่างแยบคาย

บาดแผลลึกในชีวิตของนภนภางค์ ใน **ลับแลลายเมฆ** บรรเทาลงภายหลังที่มีโอกาสช่วยงานโรงพยาบาล ได้รับความปวดร้าวยังยิ่งหย่อนกว่าตนของเหยื่อที่ถูกข่มขืน การผูกเรื่องเช่นนี้ แสดงว่าพื้นนิสัยของเธอเป็นคนมีเมตตา จึงมีใจเพื่อแผ่ปลุกปลอบเพื่อนทุกข์ กระทั่งยินดีเผยข้อมูลของตนเองเป็นกรณีศึกษา เมื่อเข้มแข็งกล้าเผชิญความเจ็บปวดที่ฝังใจ จนบำบัดอาการทางจิตได้ลุล่วง นภนภางค์ก็ไม่หวั่นกับปฏิกิริยาในทางลบของสังคมเมื่อรู้ว่าเธอเคยถูกข่มขืน เธอบอกความจริงกับภักด้วยตนเอง และตัดสินใจหย่าเพราะค้นพบว่าตนเองและสามีไม่ได้มีใจรักกันอย่างแท้จริง การที่เธอไม่หวั่นไหวกับสถานภาพหญิงหม้าย บ่งชี้ความเข้มแข็งของนภนภางค์ว่าสร้างสมขึ้นด้วยความตระหนักในคุณค่าของชีวิตที่ยังไม่ได้ถูกกฎเกณฑ์สมมุติทำลายไป ความรักที่ปราศจากเงื่อนไขของหมอมันตา ที่ทำให้เธอซาบซึ้งและได้ร่วมชีวิตกัน เป็นปัจจัยเสริมให้เธอมีทัศนะกว้างขวาง จนเห็นคุณค่าของชีวิตด้วยความเข้าใจต่อความจริง

ความละเอียดอ่อนของกรณีใน **ใต้เงาตะวัน** ซ่อนอยู่ภายใต้บุคลิกที่แข็งแกร่งต่อระบบจนถึงขั้นปฏิเสธกฎเกณฑ์ จึงมักถูกมองว่าไร้มารยาทและไม่แยแสกับความรู้สึกของผู้อื่นทั้งที่เขามีความลึกซึ้ง และนึกถึงคนอื่นมากกว่าตนเอง แม้ใส่ใจกับความรู้สึกของผู้อื่น กรณีก็ยังมีความเป็นตัวของตัวเอง เข้าใจเป้าหมายในชีวิตอย่างแจ่มชัด เขาจึงเลือกเรียนวิศวกรรมเครื่องยนต์ และ “มุ่งหน้าเข้าทำงานในโรงงานประกอบรถยนต์” โดย “ปฏิเสธไม่ยอมทดลองงานชนิดอื่น ๆ” (10) พฤติกรรมของกรณีที่ดูเหมือนปิดกั้นตนเอง ปฏิเสธการเรียนรู้ด้านอื่น สอดคล้องกับความรู้จักตัวเองเป็นอย่างดี ทั้งนี้ความเข้มแข็งของกรณี ก็ยังได้รับแรงเสริมจากการประทับประคองของนายพนักงานอาวุโสที่เข้าใจเขาอย่างลึกซึ้ง แม้กรณีจะแข็งแกร่งก็อ่อนไหวต่อความรัก เพียงแต่ไม่แสดงออกดังที่เมื่อหลงรักปาริณา กรณีก็เก็บงำไว้เพราะเข้าใจดีว่ากานต์ (พี่ชาย) และปาริณามีความรักต่อกัน กล่าวได้ว่า ความละเอียดอ่อนของนายเป็นทั้งจุดดีและจุดด้อย ดังที่เขาเข้าใจทั้งความเจ็บปวดของเกียรติที่สูญเสียภรรยา และความรู้สึกของกรณีที่ถูกพอละเลย อย่างไรก็ตามความละเอียดอ่อนหรือความอ่อนไวนั้นเอง ทำให้นายฝังใจกับความรักที่ไม่สมหวัง เมื่อพบคนรักเก่าที่กลายเป็นภรรยาเพื่อนสนิท จึงไม่สามารถยับยั้งแรงปรารถนาที่ฝังแฝงอยู่กว่าสิบปีได้ ถึงกระนั้นนายก็สะท้อนใจกับพฤติกรรมผิดศีลธรรมของตน แสดงความรับผิดชอบด้วยการเลี้ยงดูลูกสาว อีกคนหนึ่งอย่างลับ ๆ

การที่ฉ่ายปกปิดความจริงไม่ใช่เป็นเพราะเขาอ่อนแอ แต่เป็นเพราะเขารักและห่วงใยความรู้สึกปารีณาลูกสาวคนแรก เห็นชัดว่าพฤติกรรมของฉ่ายไม่อาจตัดสินด้วยกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมที่ตายตัว ความเมตตาของฉ่ายที่เปิดโอกาสให้กานต์กลับตัว และช่วยปกปิดความลับที่กานต์ยักยอกเงินบริษัท กลับเป็นช่องทางให้กานต์วางยาฆ่าเขาเพื่อชดเชยความผิด

แม้ฉ่ายถูกตัดสินเมื่อเสียชีวิต ปารีณาลูกสาวก็ยังเชื่อมั่นและศรัทธาในความดีงามของพ่อ ความมั่นใจในตัวพ่อผลักดันให้เธอสืบเสาะความจริงด้วยตนเอง โดยเฉพาะเมื่อมีความเดือดเดี่ยวหุนส่ง ปารีณาจึงไม่หวาดหวั่นกับความยากลำบากขณะสืบหาหลักฐาน ปารีณาค้นพบความลับของฉ่ายที่ซ่อนเร้นไว้ที่ต่างประเทศ นั่นคือลอบเป็นซุ้กับภรรยาของเพื่อนจนมีลูกสาวอีกคน แม้เจ็บปวดสาหัสและผิดหวังอย่างหนักในตัวพ่อ ปารีณาก็อ้างระมัดระวังที่จะไม่ทำร้ายจิตใจภรรยาลับและวิกก็ถูกอีกคนหนึ่งของพ่อ นี่คือการเข้มแข็งของเธอที่แยกแยะและควบคุมสติได้ จึงใส่ใจกับความรู้สึกของผู้ที่ได้รับผลกระทบอย่างน่าเห็นใจ

ปารีณาได้เรียนรู้ที่จะให้อภัย เมื่อรู้ว่ากานต์เป็นฆาตกร เธอต้องต่อสู้กับความขัดแย้งภายใน ความละเอียดอ่อนและเยื่อใยที่มีต่อกันมายาวนาน ทำให้เธอเห็นใจเกียรติที่ขมขื่นเพราะผิดหวังในตัวลูกชายที่เคยภูมิใจ เธอคิดได้ว่าถ้าฉ่ายยังอยู่ก็คงให้อภัยคนเหล่านี้ การแก้แค้นทดแทนเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของพ่อในสายตาของคนนอก จึงไม่จำเป็น

2. การแก้ไขด้วยคุณธรรม

จากการศึกษาพบว่า ในงานเหล่านี้ ความอ่อนแอภายในและข้อจำกัดภายนอกของตัวละคร โดยเฉพาะตัวเอก เป็นสิ่งที่สามารถแก้ไขให้หลุดพ้นได้ด้วยคุณธรรม ผู้วิจัยจะพิจารณาคุณธรรมที่ตัวเอกพัฒนาขึ้นในการเผชิญปัญหา โดยจำแนกตามความเด่นในแต่ละเรื่อง

2.1 ความรัก

ความรักและความซึ้งเป็นอารมณ์ต่างชั่วที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน อย่างไรก็ตามผู้ประพันธ์ผลงานที่ได้ศึกษามานี้ได้แสดงว่าความรักและความซึ้งอาจเป็นเหตุเป็นผลกันหรือสลับสับเปลี่ยน อีกทั้งต่อกันก็ได้ เมื่อตัวละครประสบความทุกข์ โดยเฉพาะเมื่อผิดหวังไม่ได้รับความรักที่คาดหวัง มักเกิดปฏิกิริยาต่อต้านต่อตัวบุคคลที่ตนรักและหวังจะได้รับความรักตอบ ยิ่งผิดหวังก็ยิ่งเจ็บแค้นจนแปรเป็นความซึ้ง อย่างไรก็ตาม

การต่อสู้ของอารมณ์ดังกล่าวนี้ เมื่อประกอบด้วยความทุกข์ที่ทำให้เจ้าตัวฉกคิด จนเข้าใจเหตุและผลอันเป็นที่มาของความทุกข์ของตนอย่างถ่องแท้ ก็เกิดการเรียนรู้ที่จะไม่กระทำซ้ำพฤติกรรมอันเป็นต้นเหตุแห่งความทุกข์ของตน กลับมีใจเพื่อแผ่เป็นความเมตตากรุณาได้ด้วย ความรักในจุดตั้งต้นแห่งความเห็นแก่ตัว จึงแปรเป็นคุณธรรมที่คลี่คลายปัญหาและเป็นปัจจัยของความสุขอย่างลุ่มลึก ดังตัวเอกทั้งฝ่ายชายและหญิงใน **ปูนปิดทอง** ที่ปรับความรักตัวเองกับความรักใคร่และความเมตตา ให้กลมกลืนกันได้

ความผูกพันของบาลีกับสองเมืองปรากฏหลังจากที่คนทั้งสองผ่านคู่คองที่เข้ากันไม่ได้มาหลายคนแล้ว เขาทั้งสองเข้าใจกันมากกว่าคนอื่นเพราะมีปมปัญหาอย่างเดียวกัน ถึงจะรู้ว่าบาลีไม่ใช่หญิงพรหมจารี แต่สองเมืองก็ยังซาบซึ้งในความเสียสละของเธอ ที่ยอมเข้ามาอยู่ร่วมบ้านก่อนแต่งงาน เหตุที่นำมาสู่การตัดสินใจนี้ไม่ใช่การเลิกรากับกำไลทองและอมร แต่คือความเข้าใจว่า ทั้งสองมีความพร้อมในใจและจะให้ส่วนเติมเต็มแก่กันได้ ต่อเมื่อบาลีแน่ใจว่าตนหวงแหนสองเมือง และ “ต้องการเขามาเป็นสามี เป็นพี่ชาย เป็นเพื่อนและเป็นทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิต” (528) ก็ยอมปลงใจด้วยและยิ่งสำนึกว่า “ความใคร่คลุกคลีกระสันสวาทระหว่างเพศ ดูจะน้อยกว่าความรู้สึกที่ต่างก็ตระหนักว่าตนนั้นได้เพื่อนแท้” (546) การเผยมุมมองภายในของตัวละครเช่นนี้ แสดงว่าความใคร่ของคนทั้งคู่ต่างจากที่มีต่อคนอื่นตรงที่สามารถบำบัดความโหยหาเพราะความขาดรัก บาลีและสองเมืองมีพลังใจยิ่งขึ้นเมื่อได้รู้ค่าของความสุข พร้อมกับที่ “รู้ดีว่าคุณค่าของความทุกข์ให้อะไรแก่ชีวิต” (755) การค้นพบในประสบการณ์ดังกล่าวนี้ สร้างความมั่นใจในการเผชิญปัญหา และยังกระตุ้นให้แผ่แผ่ความรักแก่โลก

เลื่อมสลัปลา เป็นนวนิยายของกฤษณา อโศกสิน อีกเรื่องหนึ่งที่เผยแพร่ประสบการณ์ทางอารมณ์ของตัวเอก ซึ่งเป็นผู้มีปัญหาเกี่ยวกับความรักใคร่ พาโลพัฒนาความรักตัวเองที่ผสมกับความโกรธแค้น มาเป็นความรักดีได้ด้วยความสำนึกว่า ตนไม่ได้รับความรักที่แท้จริงจากชายที่เกี่ยวข้องด้วย แต่ก็ต้องโทษตัวเองเพราะตนก็รู้อยู่ก่อนแล้วว่าผู้ชายเหล่านี้ได้มีความจริงใจ

เมื่อได้พบนครินทร์ พาโลก็ซาบซึ้งที่เขาเปิดโอกาสให้ “คนมีชีวิตผิดพลาด” ได้ “แก่ตัว” โดยให้ “กำลังใจ” (376) และไม่ตัดสินค่าของคนอย่างฉาบฉวย (378) ทั้งนี้เป็นเพราะนครินทร์มีใจเปิดกว้าง ถึงแม้จะรู้ว่าตนเป็นความหวังของพ่อแม่ แต่นครินทร์ก็ไม่คิดว่าการคบหากับพาโลจะเป็นความตกต่ำ และแสดงความอ่อนน้อมอย่างที่ถูกระมาทหน้า เขากล้าขัดแย้งกับแม่ โดยขอไม่ให้คุณแม่รู้สึกละอายใจว่าไม่สามารถจะโตได้ (423) ความปรารถนาดีของนครินทร์นอกจากเป็นแรงเสริมให้พาโลอดทนต่อความยาก

ลำบาก ที่ต้องทำงานด้วยน้ำพักน้ำแรงและสติปัญญา ยังเตือนให้เรารู้จักชมอารมณ์ใคร่ ไม่ปล่อยตนให้มีความสัมพันธ์เกินเลย กระทั่งถึงจุดที่นครินทร์แยกตัวออกจากเพราะกังวลกับความทุกข์ของพ่อแม่ จนพาไลเกรงว่าอาจสูญเสียเขา จึงใช้ความสัมพันธ์ทางเพศผูกมัด แต่ก็มิได้เร่งรัดการตัดสินใจที่จะใช้ชีวิตร่วมกันอย่างคู่หัวหัวเมีย

ในส่วนของนครินทร์นั้นความพึงใจต่อพาไลเริ่มที่รูปสมบัติก็จริง แต่พาไลก็ทำให้เขาถูกชะตาด้วยกิริยามารยาทและรสนิยม อันเป็นผลของการอบรมในวัยเยาว์ เมื่อคบหากันพาไลก็สร้างความประทับใจแก่เขามากขึ้นว่าเธอไม่ใช่หญิงสำส่อนอย่างที่เคยถูกประณาม การสนองตอบทางกามารมณ์ของนครินทร์ต่อพาไล เป็นสิ่งที่เขาอดกลั้นอยู่นาน แต่ความสัมพันธ์ลึกซึ้งนั้นก็เป็จุดตั้งต้นให้นครินทร์ค้นหาความรู้สึกลึกในส่วนลึกของจิตใจตน จนพบว่ารักพาไลอย่างแท้จริง มิใช่เพียงเมตตาอย่างที่เคยทักทมา ก่อน ความเห็นใจที่ขยายเป็นกรุณาต่อพาไลนั้นเป็นพื้นฐานของความรักนั่นเอง แรงใจของนครินทร์ที่สร้างสมขึ้นด้วยความรัก นอกจากหนุนให้เขากล้าตัดสินใจยอมรับพาไลเป็นภรรยา ยังกระตุ้นให้ตระหนักถึงการครอบงำของชนบระเพณีของสังคมไทย ที่สร้างทัศนคติให้คนมองกันด้วยสูตรตายตัว

2.2 ความไม่ไฝ่

ในบทประพันธ์สะท้อนสังคมในแนววรรณกรรมเพื่อชีวิต มีความคิดวาระบบสังคมที่อยู่ดิตรรมเป็นต้นตอของปัญหา อย่างไรก็ตามตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2520 ภายหลังการต่อสู้ของความคิดทางการเมืองผ่อนคลายลง แม้ปัญหาความยากจนยังดำรงอยู่ แต่นักเขียนก็เห็นว่าปัญหามีความซับซ้อนเกินกว่าจะกล่าวโทษชนชั้นอภิสิทธิ์ชนเท่านั้น นักเขียนแนวลายภาพชีวิตจำนวนหนึ่งหันมาแสดงความพากเพียรของตัวละครที่ด้อยโอกาส ให้เห็นว่าประคองตัวรอดพ้นปัญหาได้ด้วยความรู้สึกลึกซึ้ง ตัวเอกใน **ผู้หญิงคนนั้นชื่อบุญรอด** และ **เกิดแต่ตม** เป็นตัวอย่างบุคคลที่สามารถสร้างสมคุณค่าสมบัติของชีวิตขึ้นได้ด้วยความรู้สึกลึกซึ้ง ความซัดแซงเพราะด้อยโอกาสจึงกลายเป็นแรงผลักดันให้มุ่งเอาชนะ โดยไม่ตีโพยตีพายกล่าวโทษเคราะห์กรรม บุญรอดเป็นคนดังมั่นในหลักการ ดังที่เมื่อแต่งงานก็ไม่ทิ้งอาชีพทำขนม และยังสอนน้องชายให้รู้จักพึ่งตัวเองได้อย่างมีศักดิ์ศรี

เหตุการณ์ที่พิสูจน์ความรักของบุญรอดต่อน้องอย่างชัดเจนที่สุดเกิดขึ้นเมื่อจะไปอยู่อินโดนีเซียกับสามี บุญสินต้องเลือกระหว่างความรับผิดชอบในกิจการโรงกลึงของครอบครัวกับการแต่งงาน เนื่องจากหมยคนรักลูกสาวเจ้าแก้วไม่ยอมเข้ามาเป็น

หุ้นส่วนของโรงงาน แต่จะดึงตัวเขาไปอยู่โรงงานของบิดา ภายหลังที่บุญสินได้คุยกับบุญล้ำ เขาได้พบว่าผู้ที่เขาคณะจะยึดถือเป็นแบบอย่างคือบุญรอด (304 - 306) เขาจึงตัดสินใจที่จะไม่แต่งงานกับผู้หญิงที่มีฐานะสูงกว่าและยอมรับครอบครัวเขาไม่ได้ บุญรอดได้เผยความตั้งใจแต่เดิมที่จะยกแทนกสิ่งให้แก่บุญสินเป็นของขวัญแต่งงาน เพื่อไม่ให้น้องชายถูก “เหยียบย่ำได้ว่ามีไปแต่ตัว” (310) นั้นแสดงว่าบุญรอดไม่ได้เกรงว่าโรงงานของตนจะต้องยุติกิจการเพราะบุญทำคงคุมงานไม่ได้ เมื่อบุญสินล้มเลิกการแต่งงาน บุญรอดจึงยกโรงงานให้

นอกจากความตระหนักในหน้าที่รับผิดชอบต่อครอบครัว บุญรอดมีความยังคิด ตั้งแต่เป็นสาวแรกรุ่น ก็ยังรู้จักเก็บจำความรู้สึกหลงรักลูกชายครูอรพิน ทั้งนี้ไม่ใช่เพียงเพราะบุญรอดคำนึงถึงสถานะที่ต่างกัน และรู้ว่าชายหนุ่มมีคนรักอยู่แล้ว แต่ที่สำคัญคือ เธอห่วงใยความรู้สึกของครูอรพินจึงไม่ทำให้ผู้มีบุญคุณลำบากใจ ซึ่งนอกจากเชื่อว่าบุญรอดรักและสำนึกในบุญคุณครูที่ช่วยเหลือในยามอัจน เธอก็ยังรักษาความนับถือตนเองไว้ได้ เมื่อเป็นผู้ใหญ่และมีใจตอบโรเบิร์ต นายช่างสนามบินที่เป็นผู้ใหญ่กว่าหลายปี เธอก็สามารถข่มใจระงับจิตใจที่ไหวไปตามอารมณ์ใคร่ได้ ไม่ยอมมีความสัมพันธ์ลึกซึ้ง ทั้งที่ตนก็ไม่ใช่นางหญิงพรหมจารี นั้นเป็นเพราะว่าบุญรอดยังใฝ่ดี จึงดำรงตนอย่างมีศักดิ์ศรี กระทั่งอยู่กินกันอย่างเปิดเผยและได้จดทะเบียนสมรส

ในธรรมชาติของมนุษย์ ความใฝ่ดีและสัญชาตญาณฝ่ายต่ำมักจะจะต้องต่อสู้กัน หากจัดแบ่งตัวละครเป็นฝ่ายตัวเองและฝ่ายปฏิปักษ์ ก็จะเห็นว่าลักษณะนิสัยของตัวละครทั้งสองฝ่าย เป็นจุดตั้งต้นที่นำไปสู่พฤติกรรมที่ต่างกัน ใน **เกิดแต่ตม** มิ่งโกมุทและปรีกาใฝ่ดีที่จะหาความรู้เพื่อจะได้ภูมิใจในตัวเอง ในขณะที่โสฬสมุ่งสนองความต้องการของตนอย่างเห็นแก่ตัว โดยเรียกร้องเอาจากโสวรรณที่สาว และไม่เคยละอายที่ทำผิด โสฬสพยายามยกสถานะทางสังคมของตนโดยฉวยโอกาสจะรวบรัดเพื่อผูกมัดวาลูกา ลูกสาวผู้ว่าราชการจังหวัดที่ไว้วางใจเขา สิ่งที่โสฬสขาดไม่ใช่อสติปัญญา แต่เป็นสติความรู้ตัว จึงยอมปล่อยให้ตนตกต่ำอย่างที่เราเรียกว่าไม่รักดี และไม่รู้จักคิด ปราศจากความละอายและความกลัวเกรงบาป ต่างจากมิ่งโกมุทที่หักห้ามใจได้ตั้งแต่เด็ก

มิ่งโกมุทพัฒนาตัวเองอย่างไม่รอใครช่วย เธอสร้างคุณสมบัติขึ้นมาเพราะรู้จักแยกแยะ เริ่มตั้งแต่ความภูมิใจที่อ่านหนังสือออกเมื่ออยู่ชั้นเด็กเล็ก ซึ่งมีครูรัตนาสันนิสนุน ได้คบเพื่อนด้อย่างวิสสา รู้จักเก็บเงินกวดวิชาเพื่อเข้าโรงเรียนดี ๆ ต่อมาก็มีเพื่อนที่รักเรียนอย่างนุชบงกช ดูเหมือนว่าเป็นเรื่องเล็กน้อยที่มิ่งโกมุทซัดผ้าให้โสวรรณในราคายอมเยา ทั้งยังให้เพิ่มปริมาณขึ้นด้วย แต่นั่นก็คือน้ำใจของเธอในวัย 13 ปี ที่

รู้จักทดแทนคุณผู้ให้ความรักความเมตตา ในขณะที่จดจ่ออยู่กับการหารายได้พิเศษ เพื่อ
กวตริหาสอบเข้าเรียนต่อมัธยมในโรงเรียนที่ดีเด่นทางวิชาการ โดยไม่รบกวนค่าใช้จ่าย
จากตายาย ความกตัญญูจึงเป็นคุณธรรมที่มิ่งโถมพัฒนาขึ้นตั้งแต่เด็ก ขณะใกล้จบ
มัธยมปลาย ความรู้คุณของเธอก็เด่นชัดยิ่งขึ้น ดังที่มุ่มมันจะเรียนต่อแพทย์ เพราะรู้ว่า
ตาป่วยและสำนึกบุญคุณตาว่าเลี้ยงดูตนมาตั้งแต่แบเบาะ ผสมกับแรง “ยุ” ของแม่ซึ่ง
กลับมาดูแลเอาใจใส่เธอ อีกทั้งได้รับการกระตุ้นของนุชนบงกชเพื่อนสนิท ให้ตั้งใจ
แน่วแน่จะเป็นแพทย์ด้วยกัน สิ่งสำคัญที่ผลักดันให้ประสบความสำเร็จคือ นิสัย “ชอบ
เอาชนะ” ของเธอนั่นเอง (542)

ส่วนปริกสุญเสียพ่อแม่ไปพร้อม ๆ กันในช่วงวัยรุ่น ความล้มเหลวของพ่อที่
ติดการพนันและ “ถูกยิงตายในบ่อน” (204) ใ้บทเรียนฝังใจแก่เขา ทั้งยังเตือนสติให้
เขาตั้งต้นพึ่งตนเอง ปรีกทนความลำบากได้เพราะรับผิดชอบต่อชีวิตตน และสำนึกว่า
มีหน้าที่อุปการะเลี้ยงดูน้อง ๆ ที่ถูกแยกจากกันไปอยู่กับญาติ แม้มิ่งโถมและปริกใน
ช่วงวัยรุ่นต่างก็มีความรักแบบเพื่อนฝูง หลงใหลในรูปโฉมและเสน่ห์ทางเพศของโสฬส
และวาลูกา แต่ที่ซุ่มใจระงับอารมณ์ได้ด้วยความรู้จักเหมาะสม จึงสามารถพัฒนาความ
รักดีควบคู่กับความสำนึกในหน้าที่และความรู้จักตัวเอง

ทั้งปริกและมิ่งโถมเติบโตขึ้นจากการคลุกคลีกับคนระดับล่าง แต่แยกแยะ
ความดีความชั่วได้ ก็เป็นดัง “ดอกบัวอันเกิดจากโคลนตม” (607) มิ่งโถมยังมีใจ
ละเอียดอ่อนรู้ว่าคนทุกซอกมีความน่าเห็นใจอย่างไร เมื่อจบเป็นแพทย์ ก็คิดจะเลือก
ศึกษาเฉพาะทางเกี่ยวกับ “โรคอันเกิดจากเพศสัมพันธ์” เพื่อให้ผู้หญิงยากจนและ
เคราะห์ร้ายได้มีที่พึ่งพิงและสะดวกใจกว่าไปพบแพทย์ที่เป็นชาย (589) เป็นไปได้ว่า
การคิดช่วยเหลือผู้หญิงเหล่านี้ มาจากความซาบซึ้งในน้ำใจของโสวรรณที่เมตตาเธอมา
ตั้งแต่เด็ก

2.3 ความเสียสละ

น่าคิดไว้ใน **ทองเนื้อเก้า** ความรักของวันเฉลิมที่มีต่อแม่มีอานุภาพใหญ่หลวง
ความสำเร็จในชีวิตของเขาไม่ได้เริ่มต้นจากความรักตัวเอง วันเฉลิมรักและผูกพันกับแม่
ตั้งแต่จำความได้เพราะแม่เป็นคนเดียวที่ใกล้ชิดกับเขาในวัยทารก เมื่อเริ่มรู้ความ
ความรู้คิดผนวกกับความรักเป็นเหตุให้วันเฉลิมพยายามทำตัวให้เป็นประโยชน์ ในวัย 3
ขวบ เขารู้ว่าแม่เป็นคนสกปรกมกง่าย เขารู้ว่าพ่อกับพ่อเลี้ยง ที่เขาเรียกว้าว่า “คงทน
แม่ไม่ได้เพราะเหตุนี้” (200 - 201) แต่ยิ่งโตขึ้น วันเฉลิมก็ยิ่งสำนึกในความจำเป็นที่
ต้องช่วยแม่ แม้พ่อชวนไปอยู่ด้วยเขาก็ปฏิเสธด้วยความห่วงน้อ (257) ต่อมาเมื่อบ้าน

หลุดจำนองเพราะถ้ายองหมกมุ่นกับการพนัน วันเฉลิมก็ไม่ผละหนีแม่กับน้องไปอยู่กับพ่อ โดยให้เหตุผลกับกำนันเสือ พ่อเลี้ยงที่รับขายฝากบ้านไว้ว่า “ผมทิ้งแม่ทิ้งน้องไปไม่ได้” (295 - 296) ไม่เพียงแต่ความสำนึกในหน้าที่ของพี่ และลูกที่ต้องไม่กตัญญูต่อแม่ ที่ทำให้วันเฉลิมไม่อาจจะเห็นแก่ตัวได้ การไปอยู่กับปู่ซึ่งไม่ไกลจากบ้านยาย สำหรับเขากียังตอกย้ำความแตกต่างที่เขาสุขสบาย แต่ “น้องลูกแม่เดียวกัน ออดอยากปากแห้ง...ปราศจากคนดูแล” (299) เขาจึงไม่คิดว่าเอาตัวให้รอดก่อนแล้วค่อยช่วยเหลือแม่กับน้อง สำหรับวันเฉลิมการร่วมทุกข์เท่านั้นเป็นสิ่งที่เขาต้องกระทำ เพราะยังดีกว่าทนเห็นความทุกข์ของผู้ที่เขาผูกพันโดยไม่ช่วยเหลือสิ่งใด

ด้วยคำขอของพ่อและปู่เพื่อให้ย่า “ตายตาหลับ” และพ่อกับปู่ “เบาใจ” วันเฉลิมยินยอมบวชเป็นสามเณรในครั้งแรก ขณะที่ใจก็ยังห่วงแม่ ห่วงน้องและบ้านช่องที่ไม่มีคนดูแล ทั้งไม่ไว้วางใจ ตายายที่เอาเป็นที่พึ่งไม่ได้ เขาวางเงื่อนไขว่าแม่ต้องสัญญาว่าจะลดเหล้า (317 - 318) นี่คือการมาของอุบายที่ปู่และยายกับแม่เลี้ยงต้องอาศัยหมอชดช่วยหลอกถ้ายองว่าถ้ายอมให้ลูกบวช โยมแม่จะพ้นเคราะห์ “ได้ลาภยศสรรเสริญ” (340) จนถ้ายองเอ่ย “สัญญาต่อหน้าพระ” ว่าจะพยายามหยุดอบายมุข (341) วันเฉลิมจึงเบาใจ ถึงกระนั้นเขากียังห่วงใยแม่กับน้อง แบ่งอาหารที่รับจากบิดาบาตให้เสมอ พอถึงช่วงถ้ายองมีอากรหนัก นอกจากเลิกเหล้าไม่ได้แล้ว ยังเป็นซุฟิไลซ์ขึ้นสมอง ถึงขั้นพูดเพ้อเจ้อ หนีไปอยู่โรงเลิเก วันเฉลิมเมื่ออายุย่าง 15 ปี ยอมทิ้งอนาคต ลี้กมาพยายบาลแม่ที่ใคร ๆ ก็รังเกียจ ซ้ำทางโรงพยาบาลให้กลับมารักษาที่บ้าน จิตใจที่ละเอียดย่อนลึกซึ้งของวันเฉลิมเป็นเหตุให้รู้สึกเศร้าหมอง แต่แยกแยะได้เมื่อเผชิญความทุกข์ สิ่งที่เขายึดถือเป็นสิ่งบรรเทาความทุกข์โศกคือความคิดเรื่องกรรม เขาบอกตัวเองว่าคงจะได้ทำกรรมร่วมกับมารดาในชาติก่อน จึงต้องมาใช้หนี้ร่วมกัน (409) วันเฉลิมไม่เคยคิดจะให้ใครตอบแทนบุญคุณ หรือให้รางวัลความเสียสละของตนสำหรับเขา การเสียสละคือการทำหน้าที่ด้วยความสำนึกว่าเป็นสิ่งที่ต้องกระทำ แต่ไม่ใช่เพื่อผลตอบแทน การตัดสินใจบวชเณรครั้งที่สองจึงเกิดขึ้นด้วยเจตนาจะสร้างกุศลแทนที่จะเลือกทางแห่งอนาคตกลับไปอยู่กับพ่อและปู่ ซึ่งหมายถึงมุ่งไปสู่ความสำเร็จเฉพาะตนเพียงคนเดียว

การเสียสละกับความเห็นแก่ตัว เป็นลักษณะสองด้านในธรรมชาติมนุษย์ที่เห็นชัดใน **ลับแลลายเมฆ** ความรักต่ออนภนางคีโดยปราศจากเงื่อนไข เป็นกำลังให้หมอมันตาประคับประคองเธอให้ผ่านพ้นวิกฤต ความผูกพันที่มั่นคงามีต่ออนภนางคีไม่ได้มาจากรูปโฉม แต่ “เป็นความห่วงหาอาทร ความปรารถนาจะช่วยเหลือ ปกป้องและ

อยู่เคียงข้างเสมอ” (77) ถึงกระนั้นมันตาก็รู้ว่า นกนางคณ์ก็กตัญญูที่จะแต่งงานด้วยอย่างเหมาะสม กระทั่งในยามที่นกนางคณ์เริ่มฟื้นความทรงจำและเผชิญความขัดแย้งรุนแรงในชะตาชีวิต เมื่อเธอต่อต้านความล้มพันธ์ทางเพศกับสามีและทำให้เขาโกรธอย่างรุนแรง เธอสับสนระหว่างการหา “แหล่งพักพิงอันปลอดภัย ที่มีใครสักคนที่ช่วยเธอได้และไม่คิดถือสา” (236) กับการยุติชีวิตตัวเอง (240) มันตาโน้มน้าวให้เธอสำนึกว่า “ชีวิตคนเรามีค่าเกินกว่าจะทำลาย” (251) มันตาเปลี่ยนจากการปลอบโยนให้ลืม มาเป็นชักนำให้เผชิญความจริง โดยย้ำว่าความจริงแม้เลวร้ายเพียงใด ก็ไม่สามารถทำลายคุณค่าของชีวิตไปได้

ระหว่างที่คู่สมรสใหม่ต้องแยกห่างกัน มันตาพยายามล่อให้กตัญญูว่าอาการหวาดกลัว ถึงขั้นต่อต้านการมีเพศสัมพันธ์ของนกนางคณ์ ดูเหมือนไม่ใช่ความผิดปกติที่ร้ายแรงและสามารถรักษาได้ แต่ “หากจะเป็นเรื่องหนักหนาสาหัส...มันก็ต้องแก้ไขได้อธิบายได้ ทำความเข้าใจได้ และยอมรับได้” โดยมันตาย้ำให้กตัญญูคำนึงถึงความรักที่มีต่อ นกนางคณ์ (265) สิ่งที่มันตาเพียรพยายามในการเยยวาก็คือให้โอกาสเธอได้ทำงานในโรงพยาบาล โดยไม่ต้องจมอยู่กับความทุกข์ เมื่อประสบความทุกข์ของคนอื่น นกนางคณ์ก็ได้คิดว่าตนไม่ใช่คนเดียวที่น่าเวทนา พร้อมกันนั้นมันตาได้นำเธอเข้ารับการบำบัดกับจิตแพทย์ที่ไว้วางใจ

มันตายังคงเก็บจำความรู้สึก และปรารถนาจะประสานความแตกร้างของเธอ กับกตัญญูให้ครองคู่ต่อไปได้อย่างราบรื่น ขณะที่ยิ่งรู้ว่านกนางคณ์เคยถูกข่มขืน มันตาก็ยิ่งห่วงใยความสัมพันธ์ในชีวิตคู่ของเธอ โดยเฉพาะความเด็ดฉันทของกตัญญูเมื่อรู้ความจริง สำหรับมันตา คุณค่าของชีวิตอยู่เหนือข้อกำหนดตายตัว รอยด่างในชีวิตของนกนางคณ์มิได้ทำให้เขารังเกียจ กลับยิ่งห่วงใยและเห็นใจเธอมากขึ้น ตรงข้ามกับกตัญญูที่แม้ยังไม่ล่วงรู้ว่านกนางคณ์เคยถูกข่มขืน ก็รู้สึกถึงชั้นว่าอาการทางจิตของนกนางคณ์ “ชวนให้พะอืดพะอมยิ่งนัก” (362)

พลังความรักของมันตาไม่เพียงปลุกปลอบจิตใจนกนางคณ์ ยังหนุนให้เธอกล้าเผชิญความทรงจำโหดร้ายในวัยเด็กที่ถูกข่มขืนและสังหารคนร้ายที่ย่ำยีแม่ หลังความทรงจำกลับคืนมาเธอสิ้นสติสมปฤติไปถึง 16 ชั่วโมง เมื่อฟื้น มันตาให้คำตอบต่อคำถามถึงเหตุของเคราะห์กรรมตามหลักศาสนาว่าเป็นกรรมเก่าตามหลักพุทธศาสนา หรือจะว่าเป็นการทดสอบของพระเจ้าตามความคิดของศาสนาคริสต์ (520) คำตอบนี้สร้างความซาบซึ้งแก่นกนางคณ์ สิ่งที่เธอได้กลับคืนมาหลังจากที่สูญหายไปด้วยความตระหนกในความทุกข์ ก็คือ “ความศรัทธาในโลก ชีวิตและผู้คน” เธอมองชาย

ผู้เป็นที่รักว่าเขา “คือหลักฐานว่าคนดียังมีอยู่!” (521) คนดีจึงหมายถึงผู้เข้าใจความจริง เข้าใจชีวิต และคุณค่าของชีวิตอย่างแท้จริง

ในบรรดาตัวเอกฝ่ายหญิงที่ศึกษาทั้ง 9 เรื่อง เดือนลิบใน **ข้ามสี่พันคร** มีความจำเป็นต้องคำนึงถึงความต้องการส่วนตัวน้อยที่สุด ในฐานะพี่สาวเมื่อน้องชายคนเดียว ตัดยาเสพติด ความทุกข์ร้อนของพ่อแม่กระทบต่อจิตใจเธอมาก ที่สำคัญหญิงสาวรักน้องชายจนเจ็บปวดไปกับเขา แต่ไม่สิ้นหวังที่จะหาทางสู้ เดือนลิบเป็นลูกพี่ที่ให้ความเชื่อถือ เธอจึง “เป็นคนเดียวที่รับเรื่องไว้...รับทั้งเรื่องพ่อ เรื่องแม่ เรื่องน้อง” (208 - 209) ภาระหนักของเธอในช่วงแรกก็คือน้องชายให้ยืมกินยาเพื่อรักษาตัวเองด้วยความสมัครใจ (268) ต้องเกลี้ยกล่อมนายตำรวจพี่ของตน ซึ่งเป็นคนแข็งกระด้าง เจ้าทิฐิ และมีกระเบิดอารมณ์ใส่ลูกชายเมื่อไม่ได้ตั้งใจ และไม่ยอมอดทน เธอจึงต้องโน้มน้าวให้พ่อยอมรับความจริง ขณะที่แม่ของเธอก็ไม่อาจช่วยชี้แนะสิ่งใด มีแต่ท้อแท้

ความเข้มแข็งของเดือนลิบ นอกจากเห็นชัดที่การยืนหยัดต่อสู้กับปัญหาหนักในครอบครัว โดยมีความรักต่อพ่อแม่และน้องชายหนุนให้กระทำหน้าที่อย่างเต็มกำลังความสามารถ เมื่มาถึงจุดที่ต้องรับว่าความสัมพันธ์กับลำธาร มีปัญหาอันแก้ได้ยาก เดือนลิบก็เลือกรักษาคำดีศรีของตน โดยมีหลักการที่จะไม่ยอม “เป็นเบี้ยล่างของลำธาร” (599) เมื่อเห็นลำธารลังเลกับการแต่งงานเพราะไม่กล้าขัดแม่ที่รังเกียจคนรัก เดือนลิบก็กล้ารุกรามเอาคำตอบ และบอกเลิกความสัมพันธ์ ถึงแม้ไม่มั่นใจในความรักของลำธาร เดือนลิบก็ยังรักเขาจึงพยายามรักษามิตรภาพกับเที่ยงวันในฐานะเพื่อนที่จริงใจต่อกัน โดยระมัดระวังไม่ให้ความสัมพันธ์พัฒนาไปเกินกว่านั้น เพราะห่วงใยความรู้สึกของเขา ความผิดหวังของเขาไม่ใช่สิ่งที่เธอจะทนเห็นได้ ที่สำคัญเธอรู้ว่าเที่ยงวันยังอ่อนไหวง่าย เมื่อถูกกระทบกระเทือนจิตใจ ก็อาจหวนกลับไปเสพยาอีก สำหรับเดือนลิบความทุกข์ของผู้ที่เธอเกี่ยวข้องผูกพันด้วย เป็นสิ่งที่เธอต้องรับผิดชอบ แทนที่จะกล่าวโทษผู้อื่น กลับตรวจสอบแก้ไขความบกพร่องของตน และทำความเข้าใจตัวตนของคนในครอบครัว ความรู้สึกของเดือนลิบจึงส่งผลให้เธอสามารถตั้งรับกับความผิดหวังเสียใจที่ฉवलหนีออกจากสถานบำบัด โดยไม่ตีโพยตีพายและย่ำคิดถึงความผิดพลาดของพ่อแม่

ถึงแม้มุ่งมั่นในหน้าที่ลูก เป็นพี่สาวที่หาทางรักษาน้องชายอย่างเต็มกำลัง ในส่วนลึกของหัวใจ เดือนลิบก็ยังต้องการเพื่อนปรับทุกข์ ความเสียใจที่ความรักของเธอกับลำธารจบสิ้นลง เยียวยาได้ด้วยความประทับใจที่เธอคิดว่า “เที่ยงวันคือเพื่อน

คนเดียวที่...มี” (718) ถ้อยคำปลอบโยนของเที่ยงวันที่ย้ำคุณค่าของเธอกับความพร้อมจะเคียงข้างว่า “...ตัวคุณ ใจคุณ ยังอยู่นะครับ คุณเดือน” และ “แล้วผมก็ยังอยู่” (718 - 719) ทำให้เธอตัดใจจากถาวรได้

2.4 การเรียนรู้

ในเรื่องที่ตัวละครคลี่คลายปัญหาด้วยการเรียนรู้ การพัฒนาการเรียนรู้ในประสบการณ์ของตัวละครมักเกิดขึ้นขณะเผชิญภาวะวิกฤต จึงปรับเปลี่ยนทัศนคติ ซึ่งเป็นมูลเหตุของปัญหาได้และเห็นทางออก ดังที่นั่นใน เวลาในขวดแก้ว สามารถถอนตัวจากการหมกมุ่นกับอดีต เมื่อสอบเข้ามหาวิทยาลัยไม่ได้ หลังจากยอมรับความเปลี่ยนแปลงในชีวิต ความเข้มแข็งก็เกิดขึ้น แทนที่จะเรียกร้องหาความรัก ก็รู้ว่าความรักที่ประกอบด้วยการให้มันยิ่งใหญ่กว่า เขาเริ่มรับรู้และซาบซึ้งในคุณค่าของความรัก เมื่อเข้าใจความรักความเสียสละของพี่แห้ว ภรรยาใหม่ของพ่อที่คอยให้กำลังใจสามี ผู้เรียกได้ว่าเป็นคนล้มเหลว ส่วนแม่ซึ่งได้ชื่อว่าแย่งสามีคนอื่นเหมือนกัน ก็ตกลงกับภรรยาเดิมซึ่งไม่ได้จดทะเบียนสมรสได้ด้วยดี นัดค่อย ๆ ยอมรับการตัดสินใจของแม่เมื่อเห็นความหวังดีของพ่อใหม่ ต่อเขาและน้องสาว

นัดต้องผิดหวังที่สอบเข้าเรียนในสาขาจิตรกรรมที่ใฝ่ฝันไม่ได้ ประกอบกับจอมสาวรุ่นพี่ที่ให้ความสนิทสนมกับเขา ห่างออกไปเพราะแม่ป่วยหนัก ซ้ำพ่อของเธอก็พาภรรยาใหม่เข้าบ้าน นัดยึดเพื่อนที่ผิดหวังเหมือนกันเป็นที่ปรึกษา เขาก็บังคับไปเที่ยวหนองคายตามที่ชักชวน นัดได้พบครูวาทินซึ่งเคยสอนไวโอลินที่โรงเรียน การพักอยู่กับครูที่ตนผูกพันและชื่นชม เป็นโอกาสให้เขาได้รับ “ความรู้” ใหม่ ที่ภรรยาครูวาทินเป็นหญิงสาวคนเดียวกับคนที่เขาเคยเห็นที่กรุงเทพฯ เธอเป็นคนที่ครุหมายปองอยู่มานาน แม้นัดยังไม่เข้าใจความซับซ้อนของความรักระหว่างครูวาทินกับพี่วิ แต่นัดก็ประทับใจที่ครูกับภรรยามุ่งมั่นที่จะรักษาความรักอย่างไม่ย่อท้อต่อความยากลำบาก โดยครูวาทินยอมเหน็ดเหนื่อยงานสอนดนตรีที่โรงเรียนแห่งใหม่ ขณะที่พี่ก็อดทนทำงานที่ร้านตัดเสื้อ ทั้งที่กำลังตั้งครุภักลูกคนแรกประมาณเดือนหรือสองเดือน (225) ความซาบซึ้งในการยืนหยัดตามทางที่เลือกของครูกับภรรยา กระตุ้นให้นัดเห็นว่า “การดิ้นรนต่อสู้ของคนที่สองเพื่อที่จะได้อยู่ร่วมกันนั้น เป็นการต่อสู้ที่ยิ่งใหญ่” (222)

ข้อคิดที่ครูให้แก่นัดอีกอย่างหนึ่งในแง่การให้เวลาตัวเองได้เรียนรู้ จนกว่าจะเติบโตพอที่จะยอมรับความเปลี่ยนแปลงในชีวิตได้ อยู่ในคำพูดสั้น ๆ ว่า “ให้เวลาตัวเองอีกสักพัก” และ “ทุกคนต้องเติบโตทั้งนั้น ขึ้นอยู่ที่ว่าช้าหรือเร็ว” (220) กล่าวได้ว่าในช่วงที่อยู่หนองคายซึ่งนัด “ใช้ชีวิตอย่างสงบ” และได้รับคำแนะนำจากครูวาทิน เขารู้สึกว่าตัวเอง “รู้จักการมองโลกอย่างครุ่นคิดและไตร่ตรองขึ้น” (221)

นักกลับกรุงเทพฯ ด้วยความห่วงใยป้อมเพื่อนสนิทคนหนึ่ง ซึ่งเขาได้ข่าวว่าบาดเจ็บ และถูกคุมขังในข้อหาก่อความไม่สงบในการร่วมประท้วงกรณีโรงงานทอผ้าส่วนจ่อมก็ขัดแย้งรุนแรงกับแม่เลี้ยง ในช่วงนี้เขามิพัฒนาการที่น่าสนใจคือ ทำใจยอมรับความเป็นจริงของสภาพครอบครัวได้มากขึ้นหลังจากประสบการณ์ที่ได้เรียนรู้ที่หนองคาย ความรู้จักคิดยังทำให้นัตยอมเรียนนิติศาสตร์ตามข้อเสนอของแม่ นัตยังได้พบว่าความแตกต่างในครอบครัวของตนนั้นว่าเล็กน้อย เมื่อเทียบกับปัญหาของจ่อม เธอยังแม่เลี้ยงจนบาดเจ็บ แม้จ่อมดูเหมือนขาดสติ ต้องหนีออกไปเผชิญชีวิตนอกบ้าน ไม่ได้พบแม่อีกเลยกระทั่งแม่เสียชีวิต แต่อย่างน้อยจ่อมก็ต่างจากนัตตรงที่มีความคิดเป็นของตัวเอง และกล้าตัดสินใจอย่างเด็ดเดี่ยว

เมื่อจ่อมหนีไปอยู่กับเพื่อนชายในช่วงที่เผชิญความผันผวน นัตเสียใจมากยิ่งขึ้นหมกมุ่นกับความผิดหวัง กว่าจะเข้าใจความรักของป้อมที่มีต่อตน ก็ต่อเมื่อเธอถูกระเบิดบาดเจ็บสาหัสขณะร่วมเดินขบวนขับไล่ทหารอเมริกันช่วงก่อนเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 และสิ้นชีวิตไป นัตเสียใจและรู้สึกผิดที่หมกมุ่นกับความรักต่อจ่อม จนละเลยความรู้สึกของเพื่อนแท้ ความตายของป้อมยังเป็นบทเรียนสำคัญให้นัตเล็งเห็นคุณค่าของความรักว่าไม่ขึ้นอยู่กับการครอบครอง

นอกจากนัตได้เรียนรู้เมื่อเสียป้อมไป ความเปลี่ยนแปลงของจ่อมที่เขาได้รับรู้หลังงานศพป้อม ก็กระตุ้นให้นัตรู้จักตั้งสติอยู่กับปัจจุบัน แม้ยังรู้สึกเสียใจที่จ่อมอยู่กับพลศักดิ์จนมีลูกชาย แต่เมื่อไปเยี่ยมจ่อมด้วยความห่วงใยที่เลิกร้างกับสามี และต้องเลี้ยงลูกตามลำพัง นัตก็เห็นความเข้มแข็งของจ่อมที่ทำงานเลี้ยงลูกด้วยความรัก ที่สำคัญเมื่อเกิดความล้มเหลวในชีวิตคู่ ก็ “ไม่เคยโทษใคร” (303) จ่อมหนักแน่นโดยไม่พะวงกับความผิดพลาดที่ผ่านมา เธอจึงเป็นผู้ที่อยู่กับปัจจุบัน ความแข็งแกร่งของจ่อมที่ไม่ฝังตัวอยู่กับอดีต ยอมรับสภาพความเป็นจริง ใ้เห็นตนได้เรียนรู้ว่าต้องเผชิญปัญหาด้วยความเชื่อมั่นในตัวเอง เมื่อนัตจบการศึกษาระดับปริญญาตรี พ่อแม่ต่างก็ยินดี แต่ก็เห็นได้ว่านัตยังไม่พบคุณค่าที่แท้สำหรับตัวเอง นัตเฝ้าถามว่า “หากผมเก็บเวลาไว้ได้จริง ๆ ผมจะได้ทุกสิ่งทุกอย่างที่ผมมุ่งหวังไว้หรือไม่” (308) คำถามที่เขายังหาคำตอบไม่ได้นี้ แสดงว่า นัตยกให้เวลาเป็นสิ่งที่กำหนดความสุขความทุกข์ ผู้เก็บเวลาไว้ได้ก็คือผู้เป็นนายของเวลา แต่นั่นเป็นความเพ้อฝันมากกว่า การจบเรื่องเช่นนี้คล้ายจะใช้ปัญหาของนัตให้ข้อคิดว่าปัจจัยที่ทำให้มนุษย์มีความสุขคือความเข้าใจความจริง เวลาทำให้เรารู้ว่าเราไม่สามารถกำหนดทุกอย่างได้ แต่ยังมีโอกาสค้นหาคุณค่าบางอย่างที่เราปรารถนาได้

การเรียนรู้ประกอบกับพื้นฐานจิตใจที่ละเอียดอ่อน เป็นปัจจัยให้เที่ยงวัน ใน **ข้ามสี่พันนคร** คิดได้ แม้ขณะเผชิญปฏิภานในทางลบของสังคม ก็พยายามจุดตัวเองไม่ให้หวนไปเสพยาอีก สิ่งที่เขารู้เท่าทันเพื่อจะควบคุมให้อยู่ก็คือความปั่นป่วนในจิตใจ ในขณะที่ศนาจรไกลบ้าน น้ำใจของเดือนสิบหญิงสาวแปลกหน้าที่ไม่เอาแต่จ้องจับผิด และเยาะเย้ยซ้ำเติมอย่างผู้ร่วมเดินทางอีกหลายคน ไม่ได้ทำให้เที่ยงวันรู้สึกวางใจนัก จนต่อมาเขาพบว่าเดือนสิบก็มีความอ่อนแอเพราะปัญหาที่ยังแก้ไม่ตก ความ “นับถือ” ของเดือนสิบเมื่อรู้ว่าเขาเลิกเสพยาได้ และออกปากวิงวอนให้เขา “ช่วย” ควลน้องชายเธอซึ่งประสบปัญหาอย่างเดียวกัน สามารถทำให้เขาเกิดความชุ่มชื่นใจ และโสมนัสยินดีขึ้นมา (181 - 182) เขากลายเป็นคนรู้จักเห็นใจผู้อื่น เพราะเทียบเคียงปัญหาของเดือนสิบ กับความทุกข์ของแม่ของเขา (193) เที่ยงวันซึ่งเคยเป็นคนมองโลกในแง่ร้าย ถึงขนาดที่เกลียดชังแม่แต่ผู้หวังดี ก็ปล่อยวางมากขึ้น ดังการแสดงออกต่อนางรีนเริงแม่ยายของผู้ที่มีน้ำใจต่อเขา ทั้ง ๆ ที่เธอเยาะหยันเขามาตลอด (217)

เมื่อคลายความหมกมุ่นกับปมด้อยของตน ขณะช่วยแนะนำดูแลวลให้เข้ารับการบัพัต เดือนสิบพยายามถนอมน้ำใจของเขา และพยายามบรรเทาอาการ “คลั่งไคล้ไหลหลง” ที่เขามีต่อเธอ (509 - 510) เที่ยงวันจึงจำเป็นต้องรู้จักฝึกตนให้สู้กับความล้มเหลวอีกแบบหนึ่ง ต้องทนเจ็บปวดที่เห็นเธอไปกับลัทธิชายคนรัก เที่ยงวันก็ยังมิสดีเดือนตัวเอง การรู้จักควบคุมตนเองในสภาวะวิกฤตเห็นชัดถึงการประดับประดา นำพาตนกลับไปถึงบ้านด้วยการ “สักรวมกายและใจให้เป็นสมภวิ” (592) แม้บอบช้ำจนเกือบหวนไปเสพยาอีก เที่ยงวันก็ลูกคิดได้ว่า ถ้าเขาจะยึดเอาเดือนสิบเป็นคนพิเศษที่จะคอยปลอบใจ โดยไม่หวังประโยชน์จากเขา เธอรักเขาหรือไม่ (593) ในเหตุการณ์สำคัญเมื่อควลหนีจากสถานบัพัต ความหนักแน่นของเดือนสิบที่ตั้งรับความเสียใจ โดยไม่โทษใคร ให้สติแก่เขา เที่ยงวันจึงมีปัญญา “คิดตก” ภาพทวลถูกคุมขังเป็นเหมือน “ยานัดเข็มสุดท้ายที่ล้ากายล้าใจ ล้าทั้งจิตสำนึกและจิตใต้สำนึกถ้วนทั่ว” (705 - 706)

ใน **ใต้เงาตะวัน** ปาริณาได้พัฒนาการเรียนรู้ โดยอาศัยจุดตั้งต้นจากประสบการณ์ แห่งความทุกข์ที่นายบิดาของเธอจบชีวิตไปพร้อมกับข้อกล่าวหาร้ายแรง เรื่องการทุจริต ความศรัทธาเชื่อมั่นในคุณความดีของพ่อ เป็นพื้นฐานสำคัญที่กระตุ้นให้ปาริณาค้นหาความจริงจนได้พบว่าพ่อของเธอบริสุทธิ์จากข้อกล่าวหา แต่ก็มีผลพวงในเรื่องส่วนตัว กานต์ผู้มีความรักมั่นคงงามสะอาดกลับเป็นฆาตกร สิ่งสำคัญในการค้นพบคือความจริงสองด้านของชีวิต ที่แม่แยกขาดได้ แต่ก็ปนเปกันอยู่ในตัวคน

คนเดียวเป็นส่วนใหญ่ การหาคำตอบได้ว่าใครผิดหรือถูก ยังสำคัญน้อยกว่าการรักษาความสงบสุขในชีวิตให้คงอยู่ ความรักความเห็นใจและการให้อภัยต่อผู้ที่มีความสัมพันธ์กันกับตนย่อมมีค่ากว่าการเอาชนะ

เมื่อได้ใกล้ชิดกับกรรม ปรีณามีโอกาสได้รู้ว่าเขาเกือบจะเป็นคนเดียวที่ห่วงใยเธออย่างแท้จริง แม้กรรมระมัดระวังเก็บงำความรู้สึก ภาวะวิกฤตยามสูญเสียนี้เองเปิดโอกาสให้ปรีณา ได้เรียนรู้ทั้งนิสัยใจคอของกรรม และความเป็นจริงที่ไม่มีใครดีพร้อมหรือเลวร้ายไปเสียทั้งหมด แม้แต่พ่อของเธอ แม้ว่าความผูกพันกับกานต์ยังไม่ลึกซึ้งจิตใจของเธอก็ร้าวรานอย่างสาหัสเมื่อได้ล่วงรู้ว่ากานต์คือผู้ฆ่าพ่อ และกรรมแม้รักเธอก็ยังรับคำพี่ชายว่าจะช่วยปิดบังความผิด ขณะที่เธอรู้สึก “รังเกียจเฉียดฉันท” กานต์อย่างที่ไม่เคยคิดว่าจะรู้สึกได้ (687) พัฒนาการของเธอก็เกิดขึ้น

คุณสมบัติข้อความเด็ดเดี่ยวของปรีณายังไม่ได้หมดสิ้นไป แต่สิ่งที่เพิ่มมากขึ้นก็คือความเข้าใจและอุเบกขา แม้จะมีหลักฐานเอาผิดฆาตกร แต่เธอก็มิได้ดำเนินการใด ๆ เพราะเธอประจักษ์ว่า “การเรียกร้องครั้งนี้ไม่มีวันพาพ่อผู้แสนดีของเธอกลับคืนมาได้...ไม่ว่าจะเป็นการทวงชีวิตของท่านคืนมา หรือการหวนกลับสู่ภาพเดิมของท่านที่เธอเคยมี” (716) ขณะนั้นเองปรีณายังรับได้ว่า “พ่อของเธอเป็นเพียงปุถุชนคนหนึ่ง มีความผิด มีความถูก มีแสงสว่างและเงามืด !...” (716 - 717) ความขัดแย้งในใจของปรีณาอยู่ที่ความแค้นและความซึ้งที่กระตุ้นให้กระทำทดแทน กับการร่วมทุกข์โศกกับบรรดาผู้ที่ตนผูกพันมายาวนาน กระบวนการละความเคืองแค้นต่อครอบครัวเกียรติเกิดขึ้นเมื่อปรีณาพาตัวเองย้อนไปสู่ความทรงจำในวัยเยาว์ ที่ครอบครัวตนกับครอบครัวเกียรติมีความผูกพันกัน

เมื่อบรรลุถึงภาวะอันเป็นอิสระจากความเคียดแค้นชิงชัง ปรีณาก็มีใจห่วงใยต่อกานต์ผู้ตกต่ำและมัวหมอง อีกทั้งกรรมผู้มีความรักต่อพี่ชายอย่างแนบแน่น เธอรู้สึกผิดที่ไม่ได้อยู่เคียงข้างกรรมอย่างที่เขากระทำเมื่อเธอโดดเดี่ยว ความรักของปรีณากับกรรมสมหวังด้วยความเข้าใจด้านมืดและสว่างของมนุษย์ในประสบการณ์ของปรีณานั้นเอง ปัญญาที่ปรีณาได้รับจากการฝ่าฟันความเลวร้ายก็คือคุณค่าของความรักอย่างแท้จริง

ใน **ลับแลลายเมฆ** ความบกพร่องทางจิตและความขัดแย้งภายในของนภนภางค์ คลายไปด้วยความประคับประคองของหมอมันตาในการให้โอกาสเธอได้รับการเยียวยา โดยใช้วิธีการเผชิญปัญหา แต่ยอมล้มเหลวหากปราศจากความตั้งใจมั่นและความกล้าหาญของนภนภางค์ นอกจากนี้ ความมุ่งมั่นของเธอยังเกิดขึ้นด้วยแรง

กระตุ้นของข้อถกเถียงของเหยื่อและอาสาสมัครผู้ทำงานของมูลนิธิ เธอจึงได้คิดและเห็นค่าของประสบการณ์อันเลวร้ายของตัวเอง

สิ่งที่แสดงว่าตัวเอกฝ่ายหญิงมีความเปลี่ยนแปลงก็คือการตัดสินใจอาสาช่วยงานมูลนิธิด้วยความตั้งใจแน่วแน่ เมื่อเล็งเห็นความซับซ้อนของปัญหาล่วงละเมิดทางเพศในสังคม ภายหลังที่มีโอกาสได้ร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ช่วยเหลือดาว สาวโรงงาน ต่อสู้เรียกร้องความเป็นธรรมที่ถูกข่มขืน ซึ่งทำให้เธอรู้ความหนักหนาของปัญหาว่าเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับปัจจัยอื่นด้วย ประกอบกับที่เห็นใจและเข้าใจความทุกข์ของเหยื่ออย่างถ่องแท้

นภนภางค์สละความขมขื่นที่รบกวนจิตใจและตั้งต้นทำความรู้จักตัวเอง ด้วยการบำบัดทางจิต จนสามารถยอมรับความจริง โดยเฉพาะเมื่อมีแรงหนุนของความรักที่จริงใจของมนตา นภนภางค์จึงเข้มแข็ง ตั้งใจแน่วแน่ที่จะเอาชนะความทรงจำโหดร้ายที่คุกคามจิตใจ เมื่อเอาชนะความอ่อนแอรักษาอาการทางจิตได้ลุล่วง นภนภางค์ยังตรวจสอบตัวเองกระทั่งรู้ว่าแท้จริงมิได้มีใจรักกฤต จึงเลิกร้างอย่างไม่หวั่นไหวต่อสายตาสังคม โดยเผยความจริงของตนให้สามีรับรู้อย่างไม่ปิดบังและไม่ปมด้อย พร้อมกับที่กำหนดเป้าหมายชีวิตใหม่เป็นอาสาสมัครฟื้นฟูจิตใจเหยื่อที่ถูกข่มขืน ด้วยความเข้าใจและเล็งเห็นค่าของตน ประสบการณ์ของเธอแม้มีจุดเริ่มต้นที่ความเจ็บช้ำ ก็ไม่สำคัญเท่ากับที่ได้เรียนรู้จนพบพลังในชีวิต

สรุปและอภิปรายผล

การศึกษานวนิยายฉายภาพชีวิต 9 เรื่อง โดยเน้นความเป็นวรรณกรรม “คำสอน” ในรูปแบบใหม่ พบว่าผู้แต่งให้ความสำคัญกับการนำเสนอปัญหาความขัดแย้งภายในของตัวละครเอก ควบคู่กับการค้นพบความหมายและคุณค่าของชีวิตในพัฒนาการของตัวละคร เนื้อหาหลักทั้งสองอย่างนี้มีความสมเหตุสมผลด้วยความสอดคล้องกับลักษณะนิสัย และความสัมพันธ์กับตัวละครอื่น นวนิยายทุกเรื่องในขอบเขตของการศึกษาได้แสดงว่า การต่อสู้กับตนเองพร้อม ๆ กับข้อจำกัดภายนอก โดยเฉพาะค่านิยมของสังคม บรรลุผลเป็นการผ่านพ้นปัญหาและประสบความสุขได้ด้วยคุณธรรมอันเหมาะสมกับการแก้ปัญหาและสถานการณ์

ความขัดแย้งในธรรมชาติของมนุษย์ซึ่งปรากฏในนวนิยายทั้ง 9 เรื่อง มีจุดเด่นร่วมกันที่สภาวะทางอารมณ์ของตัวละคร ทั้งส่วนซึ่งเป็นที่มาของปัญหาและส่วนที่นำไปสู่การคลี่คลายปัญหา กล่าวได้ว่าการต่อสู้กับสภาวะจิตใจอันเป็นทุกข์ เป็นส่วน

สำคัญของโครงเรื่อง ดังที่ความคับข้องใจเพราะความเหงาและการขาดความรักตั้งแต่วัยเยาว์ บั่นทอนความสุขและความมั่นใจที่จะมีคู่ครองอย่างยั่งยืนของตัวละครเอกทั้งฝ่ายชายและหญิงในเรื่อง **ปูนปิดทอง** แต่เมื่อไม่หลีกเลี่ยงความทุกข์ สองเมืองและบาลี ได้ถูกคิดถึงสาเหตุคือความเห็นแก่ตัวของพ่อแม่ และด้านตรงกันข้าม อันได้แก่ ความรักอันประกอบด้วยความเห็นอกเห็นใจกัน การย้อนระลึกถึงความว่าเหวในวัยเยาว์ที่ฟ้องความผิดพลาดของพ่อแม่ เท่ากับเผยปมปัญหา จนพบว่าความรักที่นำหน้าความใคร่และความรับผิดชอบต่อชีวิตลูกที่จะเกิดมา สามารถเติมเต็มความโหยหาได้ ส่วนในเรื่องที่ตัวละครอยู่ในช่วงแก้ไขความผิดพลาดของตนอย่างเที่ยงวันใน **ข้ามสี่พันคร** การคลี่คลายความขัดแย้งเป็นจุดเน้นมากกว่าการแสดงมูลเหตุของความขัดแย้ง แต่ก็ยังเห็นว่าตัวละครเอกได้เกิดการเรียนรู้นบนพื้นฐานของการหันหน้าเข้าเผชิญความขัดแย้งของตน จนมีวิจรรณญาณเห็นความเหมาะสมในพฤติกรรมมนุษย์และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ เช่นเดียวกับปาริณาใน **ใต้เงาตะวัน** ที่เล็งเห็นความจริงสองด้านของชีวิตขณะที่จัดการแก้ไขความขัดแย้ง โดยสามารถดับความแค้นและให้อภัยชายที่เคยรัก ซึ่งกลายเป็นผู้สั่งหารและทำลายชื่อเสียงพ่อของเธอ ด้วยความรู้ค่าแห่งความรัก การต่อสู้ด้วยการเผชิญความจริงดังกล่าวยังเห็นชัดในโครงเรื่อง **เกิดแต่ลม** **ผู้หญิงคนนั้นชื่อบุญรอด** **เวลาในขวดแก้ว** **ทองเนื้อเก้า** และ **เลื่อมสลับลาย** แม้แต่ใน **ลับแลลายเมฆ** ซึ่งการรักษากฎทางจิตให้ยอมรับความจริงของนภนภางค์ ไม่อาจลุล่วงได้หาก ปราศจากการอนุเคราะห์ของมันทาที่รักและหวังดีอย่างแท้จริง ก็ยังเห็นได้ว่าต้องแก้ปัญหาที่ปมของความขัดแย้งในสภาวะทางอารมณ์ของปัจจุบัน จึงจะลบล้างความฝังใจในอดีตอันเลวร้ายได้

ความหนักหน่วงของปัญหาที่แปรตามความขัดแย้งในสภาวะทางอารมณ์นี้ยังขึ้นอยู่กับนิสัยของแต่ละบุคคล เห็นชัดว่าตัวละครมิติเดียว (flat character) มักมีการต่อสู้ในจิตใจน้อยไปด้วย เช่น ถ้ายอง ศก กานต์ หรือกฤต รวมทั้งตัวละครรุ่นพ่อแม่ใน **ปูนปิดทอง** ยกเว้นคุณสายทอง ในกรณีของตัวละครที่มีจิตใจละเอียดอ่อนและมีความซับซ้อน ซึ่งจัดเป็นตัวละครหลายมิติ (round character) แม้หัวน้าวก็พัฒนาตัวเองจนจิตใจเข้มแข็ง สามารถแปรความปวดร้าวเป็นแรงกระตุ้นให้ไฝหาความรัก และพยายามยับยั้งแก้ปัญหาความบกพร่องทางใจด้วยตนเอง ดังสองเมืองและบาลี ส่วนบุญรอดวันเฉลิม มิ่งโกมุท หรือแม้แต่พาลี ก็ไม่ยอมจำนนต่อข้อจำกัดของชีวิต ทั้งสภาวะทางเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมที่เข้ายวน เพราะมีนิสัยทะนงจึงยึดมั่นในหลักการของตนด้วยความไฝดีและไม่ย่อท้อ จนเกิดความเชื่อมั่นในคุณค่าของชีวิตตนเอง โดยเฉพาะ

พาไล และบุญรอดที่ไม่หันต่อสายตาของสังคมที่มองความผิดพลาดล้มเหลวของพวกเขา ด้วยหลักเกณฑ์ตายตัว โดยไม่ล่วงรู้ปัญหาที่แท้จริง ลักษณะนิสัยที่เด็ดเดี่ยว รู้จักตัวเองของบุญรอด อีกทั้งเจียมตนและกตัญญูรู้คุณ เป็นที่มาของการเลือกกระทำและไม่กระทำ ซึ่งกระตุ้นให้ผู้อ่านเห็นความสำคัญของวิจารณ์ญาณในการตัดสินใจคุณค่าการสร้างตัวละครที่มีชีวิตกลับกัน ช่วยให้เห็นการเทียบเคียงการวินิจฉัยทางคุณค่า ดังเช่น ปีนปึกที่เคยถูกผู้อื่นด้วยสถานะทางสังคมและจริยธรรม เมื่อประสบปัญหาอันเลวร้ายด้วยตนเองจึงพบว่ากฎเกณฑ์เช่นนั้นไม่ใช่มาตรฐานตายตัว หรือไม่ควรยึดถือ โดยปราศจากความเข้าใจตัวตนที่แท้จริงของบุคคล

ตรงกันข้ามกับตัวละครหลายมิติ ตัวละครมิติเดียวที่อ่อนแอ เมื่อพ่ายแพ้ต่อจุดอ่อน ในธรรมชาติของตน ก็ถูกค่านิยมสังคมครอบงำ เห็นชัดว่าลำยองใน **ทองเนื้อเก้า** ที่ขาดสำนึกของความเป็นแม่เพราะพะวงที่จะร่ำรวยและสุขสบาย จึงอาศัยการแต่งงานกับชายที่คาดว่าจะเป็นเงินทองใช้จ่ายฟุ้งเฟ้อ เมื่อผิดหวังก็หาทางออกด้วยการพนันและดื่มเหล้าคลายทุกข์ ความมัวเมากับอบายมุขเป็นเหตุให้ไม่เคยยังคิดว่ายิงพยายาผดุงครรภ์ก็ยังล้มเหลว ส่วนตัวละครรุ่นพ่อแม่ใน **ปูนปิดทอง** เมื่อเป็นหนุ่มสาวก็หมกมุ่นกับการสนองความต้องการทางกามารมณ์ โดยมีแรงหนุนจากการหลงทะนงในความร่ำรวยและมีสกุลสูง ลังปรุ่งแต่งชีวิตที่น่าจะเป็นคุณก็กลายเป็นโทษ อย่างไรก็ตาม หายนะในชีวิตลูก ดังสกรรจ์ที่ติดเหล้าจนเสียชีวิต หรือยามปลอดและเรืองรามที่ถูกคุมขังจำเนนคดี ยังพอเตือนสติผู้ให้กำเนิดให้ละอายใจได้ แม้ออกจะสายเกินไป ความอ่อนแอและทวิฐของพ่อแม่ที่มุ่งแต่ความต้องการของตน ยังส่งผลเลวร้ายต่ออารมณ์เศร้า และว่าเหวของนัติน **เวลาในขวดแก้ว** ที่ถ่วงรั้งพัฒนาการทางวุฒิภาวะ กระทั่งเมื่อตัวเอกเข้าใจคุณค่าของความรัก เมื่อได้มองออกไปจากความหมกมุ่นกับปัญหาของตน จึงเรียนรู้ที่จะยอมรับความเปลี่ยนแปลงในชีวิต ในส่วนการปะทะของทวิฐของตัวละคร แม้มีความรักต่อกัน ก็สร้างปัญหาให้หายดำเงิงและดวล ใน **ข้ามสี่พันคร** ความว้าวุ่น หวั่นไหวสลับกับการเผชิญความจริงของเที่ยงวัน อาจจะไม่ดีผลดีเลย หากไม่ใช่ผู้มีจิตใจละเอียดอ่อนและมุ่งมั่นอยู่ลึก ๆ และได้รับการฝึกให้ควบคุมตนด้วยสติ

ภาวะวิกฤตที่ต้องเผชิญ ไม่เพียงบ่งบอกความหนักหน่วงของปัญหา ยังพิสูจน์คุณค่าอันสร้างขึ้นได้ระหว่างพัฒนาการของตัวเอกซึ่งเริ่มต้นด้วยความรักตัวเอง ซึ่งขยายเป็นความรักผู้อื่น ดังที่สองเมืองและบาลียินหยัดได้ ทั้งที่มีชีวิตโดดเดี่ยวตั้งแต่เด็ก ก็กลายเป็นทวิฐและความเกลียดชังเมื่อได้รับรู้ความทุกข์ในช่วงปัจฉิมวัยของบุพการี ส่วนพาไลใน **เลื่อมสลับลาย** สำนึกถึงความตกต่ำของตน ก็มานะจะมีชีวิตครอบครัว

อย่างปกติ โดยมีความหวังจะได้รับความรักของนครินทร์เป็นกำลังใจให้ดิ้นรนด้วยตัวเอง ตัวละครหญิงของทั้งสองเรื่อง และผู้หญิงใน **ลับแลลายเมฆ** หรือแม้แต่ **เวลาในขวดแก้ว** อยู่นอกกฎเกณฑ์ของ “ผู้หญิงดี” ในค่านิยมแบบจารีต การเลือกของสองเมื่อง นครินทร์ และมันตานิ **ลับแลลายเมฆ** เรียกได้ว่าเป็นขบถต่อความคิดฉาบฉวยที่มองข้ามความดีงามภายใน การตัดสินใจของตัวละครจะเกิดไม่ได้หากไม่พิจารณาความซับซ้อนของความเป็นคนที่มีทั้งด้านดีและชั่ว นำสังเกตว่าในยุคที่เน้นการพัฒนาทางวัตถุ ในช่วงกว่า 2 ทศวรรษ สิ่งสำคัญที่บุคคลจำเป็นต้องมีให้แก่ผู้อื่นก็คือความเห็นอกเห็นใจ เมื่อเผชิญปัญหา บุคคลจำเป็นต้องทำหน้าที่ให้สุดความสามารถ เช่น ตัวละครบางตัว คือ เดือนลิบใน **ข้ามสี่พันกร** และวันเฉลิมใน **ทองเนื้อเก้า** อีกทั้งปาริณาใน **ใต้เงาตะวัน** คุณธรรมที่พัฒนาขึ้นในประสบการณ์แห่งความทุกข์ ยังมีการเรียนรู้ที่สร้างปัญญาให้รู้ผิดชอบชั่วดี ถึงแม้ต้องเผชิญกับสิ่งแวดล้อมที่เลวร้ายเพียงใด

ความมุ่งมั่นเอาชนะปัญหาของตัวเอกใน **เกิดแต่ดม** มาจากความรักตัวเอง ถึงแม้ตัวเอก ทั้งสองเติบโตขึ้นจากการคลุกคลีกับคนระดับล่างและสิ่งแวดล้อมที่อาจจะชักนำไปในทางชั่ว ดังที่มิ่งโกลบคำสบประมาทด้วยการเฝ้าหาความรู้ ส่วนปริกที่แม้สูญเสียพ่อแม่ ก็แปรความทุกข์เป็นบทเรียนเตือนสติให้พึ่งตนเอง และทำหน้าที่อุปการะน้องได้ลุล่วง เช่นเดียวกับที่บุญอรอดูคิดและรักหลักการของตน โดยไม่หวั่นไหวต่อสายตาสังคมที่ตีค่าเธออย่างผิวเผิน จึงสามารถสร้างโรงกลึงเงินเป็นกิจการเลี้ยงญาติพี่น้อง และสอนน้องชายให้รู้จักพึ่งตัวเองได้สำเร็จ การพัฒนาการเรียนรู้ขณะเผชิญภาวะวิกฤต เป็นคุณธรรมสำคัญอีกข้อหนึ่งใน **เวลาในขวดแก้ว** นัตลอนตัวจากความหมกมุ่นกับความหลัง ตั้งสติอยู่กับปัจจุบันได้ เมื่อรู้คิดโดยไม่เอาแต่เรียกร้องหาความรัก เข้าใจแง่มุมของความรักที่แฝงอยู่ในความเปลี่ยนแปลงของชีวิตที่สร้างความเศร้าหมองแก่ตน การได้เรียนรู้จากประสบการณ์แห่งความทุกข์ ยังนำทางให้ปาริณาใน **ใต้เงาตะวัน** เล็งเห็นและเข้าใจความเป็นปुरुषน ปลดปล่อยตนเองจากความเคียดแค้นชิงชัง โดยไม่เอาชนะหรือทำลายมิตรที่กลายเป็นปฏิปักษ์ จึงรักษาความสงบสุขและเยื่อใยความรักในชีวิตให้คงอยู่ได้ เช่นเดียวกับทีนภนภางค์ใน **ลับแลลายเมฆ** ค้นพบพลังของชีวิตจากการต่อสู้กับปมฝังใจอันโหดร้าย โดยได้รู้คุณค่าที่แท้ของตนว่าไม่ได้ถูกกำหนดหรือทำลายไปพร้อมกับประสบการณ์ในวัยเยาว์

ลักษณะร่วมทางความคิดของนวนิยายทั้ง 9 เรื่อง คือความเชื่อในความเข้มแข็งของจิตใจที่จะนำบุคคลฝ่าฟันความเลวร้ายของชีวิต การต่อสู้ของตัวเอกเป็นสิ่งที่สมเหตุสมผลด้วยลักษณะนิสัยและพัฒนาการทางคุณธรรม ซึ่งอยู่นอกเหนือจาก

กฎเกณฑ์ตายตัวของสังคม ที่ลอยห่างจากความเข้าใจความหมายที่แท้จริงของความเป็นมนุษย์

เมื่อพิจารณาจุดเด่นในเนื้อหาทางความคิด ที่เน้นการเผชิญปัญหาด้วยคุณธรรม กล่าวได้ว่า บทประพันธ์ในขอบเขตการศึกษา มีพลังกระตุ้นให้ผู้อ่านเห็นความสำคัญของคุณสมบัติภายในที่จำเป็นต้องสร้างสมขึ้นมาให้ได้ ทั้งนี้ ผู้อ่านจะได้รับผลดังกล่าวนี้เมื่อมีความรู้ลึกซึ้งร่วมกับตัวเองที่ไม่ถอยหนี และยังคงกล้าเผชิญปัญหาด้วยความรู้เท่าทันความอ่อนแอของตน พร้อมทั้งปลุกปลอบจิตใจ ให้เข้มแข็งจึงไม่ตกเป็นเหยื่อของสิ่งแวดล้อมอันเลวร้าย ถึงแม้ได้รับผลกระทบจากความเลวร้ายของบุคคลอื่น หรือตกเป็นผู้ถูกทำร้าย มีปมฝังใจ หรือขัดแย้งกับระบบคุณค่าของสังคม การยืนหยัดด้วยตนเองโดยไม่รอโชคช่วย และมุ่งแก้ไขความตกต่ำในชีวิต ก็เป็นหลักการที่ย้ำว่า มโนกรรมของบุคคลเป็นสิ่งสำคัญต่อการกำหนดชะตาชีวิต ผู้อ่านที่มีวิจารณ์ญาณจึงคิดได้ว่าพฤติกรรมในปัจจุบันมีอำนาจกว่าบุญกรรม ทั้งนี้ปรัชญาทางพุทธศาสนาที่อธิบายคุณค่าของมนุษย์ว่าอยู่ที่การกระทำ หรือกรรมอันเป็นกุศล ยังแฝงอยู่ในระบบคิดของตัวเอกฝ่ายชายหลายเรื่อง ซึ่งมีใจรักต่อตัวเอกฝ่ายหญิงที่คุณค่าภายใน ไม่ยึดติดกับพรหมจรรย์ตามจารีต นอกจากผู้อ่านได้รับสารทางความคิด ที่ต่อต้านการประเมินค่าบุคคลจากสิ่งปรุงแต่งภายนอก การมุ่งเปลี่ยนทางชีวิตที่ผิดพลาดโดยอดทนต่อแรงปะทะของสังคมที่ตัดสินอย่างฉาบฉวย ก็ยังกระตุ้นให้เห็นคุณค่าของการกอบกู้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ที่สำคัญกว่าการพะวงกับปฏิกิริยาของสังคม อันเกินกำลังที่จะเปลี่ยนแปลงทั้งระบบ ดังนั้นผู้อ่านจึงได้ตระหนักถึงความสำคัญของจิตใจเหนืออำนาจของสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นแนวคิดทางพุทธศาสนาที่แฝงในคุณสมบัติของตัวเอก ผู้นำพาตนขึ้นจากความเศร้าหมองและประคองตัวรอดพ้นจากความเลวร้ายที่อยู่แวดล้อม

เอกสารอ้างอิง

- กฤษณา โอโศกสิน. 2540. **เลื่อมสลับลาย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ดอกหญ้า.
_____. 2543. **ข้ามสี่พันดร**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : ดับเบิ้ลนาयน์.
_____. 2547. **ปูนปิดทอง**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ : ดับเบิ้ลนาयน์.
“กฤษณา โอโศกสิน. คีนสังเวียนน้ำหมึก ‘มนุษย์เป็นของตาย’” 2543. **มติชนรายวัน**. 17 มิถุนายน, หน้า 14.

- บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, ม.ล. 2520. “หัวใจของวรรณคดีไทย”, ใน **วรรณไวทยากร (วรรณคดี)**, หน้า 55-156. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- _____. 2539. **แว่นวรรณกรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง.
- _____. 2543. **วิเคราะห์วรรณคดีไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : ศยาม.
- โบตัน. 2543. **ผู้หญิงคนนั้นชื่อบุรุษรอด**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สุวีริยาสาส์น.
- _____. 2544ก. **เกิดแต่ตม**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สุวีริยาสาส์น.
- _____. 2544ข. **ทองเนื้อเก้า**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สุวีริยาสาส์น.
- ประภัตร เสวิกุล. 2547. **เวลาในขวดแก้ว**. พิมพ์ครั้งที่ 33. กรุงเทพฯ : อรุณ.
- ปิยะพร ศักดิ์เกษม. 2547. **ใต้เงาตะวัน**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : ดับเบิ้ลนายน์.
- _____. 2548. **ลับแลลายเมฆ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : อรุณ.
- วิทยากร เชียงกูล. 2527. **การพัฒนาเศรษฐกิจสังคมไทย : บทวิเคราะห์**. กรุงเทพฯ : ฉบับกระแส.
- วิมลมาศ ปฤชากุล. 2547. “ผู้หญิงของดอกไม้สด”, ใน **ภาษาและหนังสือ**. ฉบับรุ่งอรุณนวนิยายไทย, หน้า107-120. ธเนศ เวศร์ภาดา, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : สมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- ส่ง เทภาสิต. 2526. “เรื่องประโลมโลกและเรื่องอ่านเล่น ทศนะทางวรรณกรรมของส่ง เทภาสิต”, **โลกนักเขียน**. ฉบับแนะนำตัว, 88-94.